

EESTI REGIVÄRSI TÜPOLOGISKEERIMISE ALUSTEST⁺

E d u a r d L a u g a s t e

Eesti vanemate rahvalaulude, regivärsside teksti intensiivne ettevalmistamine trükkis väljaandmiseks on kergitanud kaks nii teoreetilist kui praktilist ülesannet:

1) tekstoloogia, täpsemalt avaldatavate tekstide redigeerimine ning avaldamiseks ettevalmistamine;

2) laulude tüpologiseerimine.

Kui väljaanne peab olema tüpoloogiline, siis on loomulik, et tüübivariandid (sama arhetüübi järglased) paiknevad koos. Paraku pole koguni viimase aja väljaannetes juhuslik, et ilmsed variandid on viidud ühel või teisel põhjusel lahku, neist on tehtud koguni eri tüübid. Ja ilmselt juhuslikkude tunnuste alusel, kusjuures viitematerjal ja koguni kommentaarid pole küllaldased või on lausa puudulikud.

Mõnegi aastakümne kogemused tüpoloogia alal on sundinud allakirjutanut juba soliidseks arhiiviks kujunenud märkmeid süstematiseerima, et kokku võtta ning leida need kriteeriumid, mis määravad variantide kuulumise ühte või teise laulutüüpi. Ja kui veendunult pidada praktikat objektiivseks kontrollijaks, siis ütleb Haljala ligemale 4000 ja Helme 2200 teksti läbitöötamine nii mõndagi. Seega on nii käesolev küsimuse tõstatamine kui ka lahenduse otsimine kobamisi tegutsemisest väljapääsuks. Jätkata regivärsi uurimist tüübiti, laulude struktuuri aluseks võttes, maa-alade kaupa (geograafiliselt) - see on samal ajal conditio sine qua non.

1. Tüübi mõiste ja termini kasutamine. Termin laulutüüp kasutamine on hiline. K. Krohn ei tarvita seda, kuigi ta

⁺ Ette kantud kõrgkoolidevahelisel teaduslikul regivärsikonverentsil 22. oktoobril 1978. a. Tartus.

sisuliselt tüüpi arvestab. Tal on selle asemel runo ja laul. Runo e. laul on kunagi tekkinud ja see esimene algkuju on ruumis ja ajas andnud variante. K. Krohn seletab ligemalt: "Kansanruno ei ole läbi aikojen kansan muistissa pysynyt sammoisena kuin se ensi kerran seipitettiin, vaan on suusta suuhun kulkiessaan ollut muutoksen alainen. Yksityinen nykyaikana tehty kirjaanpano voi ainoastaan jossakin määrin kuvastaa alkuperäistä runoa. Toisessa kirjaanpanossa on toinen piirre paremmin säilynyt kuin toisessa. Siitä syystä tarvitsemme useampia kansanrunon "toisintoja" voidaksemme tehdä johtopäätöksiä runon alkumuotoon nähden." (11, lk. 32.) O. Kallas kasutab mõistet Lied, s. o. laul (6, lk. 124).

Miisiis runo, laul, mis levikul ning kasutuses muutub ja mille algsest kujust on osi variantides. Muidugi pole meil praegu vaja variante algkuju rekonstrueerimiseks, vaid nende tüüpi kuuluvuse ja tekkimisejärgse arenemise ning kujunemise selgitamiseks. K. Krohn lisab, et lauluga liitub pidevalt võõraid aineid. Krohni juhtimisel ja temapoolsete teoreetiliste lisadega varustatult ilmus 1926. ja 1932. a. laulutüüpide teaduslik kogu "Besti rahvalaulud" I ja II (4 ja 5), milles on toodud ära kõik variantid. See on rangelt teostatud väljanne, mis peab väga oluliseks tüübi terviklikkust. Sealgi on kasutatud mõisteid laul ja lauluteema (4, lk. XXXVI jm.). Laulust kõneleb Krohn ka I köite ühes sissejuhatavas peatükis "Uurimisviisid näide" (4, lk. XXVII). Kõne all on lt. "Kannel".

Terminid tüüp kasutab H. Tampere "Vana kandle" III köites (34, lk. VI): "Kuna eesti rahvalaulude ülikeeruline tüpoloogiline korraldamine on alles algastmel, siis on raskusi olnud mõnikord tüübi piiride, kontaminatsioonide ja liikuvate motiivide kindlakamääramisel." Siitpeale tähistab termin tüüp juba mõistet algkujust kuni variantide kirjapanekuni, läbi kolme faasi. Veel varem on kasutanud seda mõistet nagu tavalist O. Loorits (36, lk. 11).

Veel seletab K. Krohn: runot on säilinud suuliselt, millest on tingitud tekstide muutlikkus 1) eri paikades; 2) eri isikutel; 3) ka samadel laulikutel eri aegadel. Peaaegu igas teisendis (ns. toisinnossa) on algupärasest laulust mõni

värss ununemud, muutunud või lisandumud (interpolatsioon). Lisandused on põhjustatud eriaineliste laulude segunemisest lauliku peas. (10, lk. 7-8.)

Esimest varianti nimetati algkujuks (arhetüüp), mille järglased ongi rahvasuus kindlate areaalide piirides käibivad variandid (teisendid). Eesti keeles tuli kasutusele algkuju (4, lk. XXI), soome keeles alkumuoto (11, lk. 51) või perusmuoto (10, lk. 8), saksa keeles Urform (6, lk. 42); hiljem kasutab K. Krohn Grundform (12, lk. 111). Laulutüübi kohta kirjutab seniseid käsitlusi kokku võtvalt ka L. Rüütel artiklis "Rahvalauluterminoloogia probleeme" (25, lk. 97 - 103).

Nii on õigupoolest variante vaja selleks, et kindlaks teha esimest teksti laulust (= tüübist), teksti, millest tulenevad järgmised otse või mõne variandi vahendusel. Krohn jälgib värsside algupärast kuulumist laulutüüpi ning nende algupärast kaju. "Ilman yksityiskohtaisen säätetönnuksen perustavaa työtä ovat päätelmät runojen syntymisen paikasta, ajasta ja tavasta pysyvää pohjaa vailla." (14, lk. 3.)

Krohn ise on rekonstrueerinud paljude laulude algkuju variantide võrdlemise abil. Nii sisaldab "Ruusutarja" VI (10) 192 rekonstrueeritud lüüriliste laulude oletatavat arhetüüpi. "Suomen muinaisrunoja" (14) toob 82 rekonstruktsiooni lüroepikast ja maagilistest lauludest. Selle väljaande kommentaariks on K. Krohni "Kalevalan kertomurunojen opas" (15). See sisaldab lühikese lüroepiliste laulude ajaloo ja kommentaari. Arhetüübi määramine saab lähtuda üksnes tüübist.

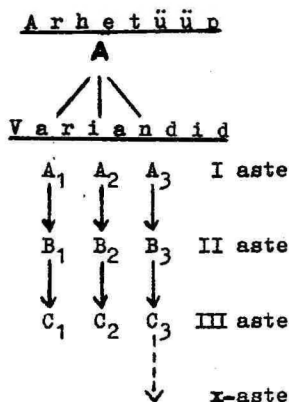
Meil on siiski Krohnist erinev suhtumine variantidesse, nende funktsiooni: millest on muutused tingitud, milleks nad on. Teisendeid kohandati uues situatsioonis, mingi uue mõtte või elamuse väljendamiseks, mis oli tekkinud laulikul või selles keskkonnas, milles inimesed vajasid elamuse andjat. Variant ei ole meile algse teksti väärendus, vaid olemasoleva teksti kasutamise mitmekesisuse tõestus.

Teoreetilises kirjanduses ja uurimispraktikas on tüüpi käsitletud geograafilis-ajaloolise uurimiskoolkonna esindajatest K. Krohn, A. Aarne, V. Salminen, O. Kallas ning paljud teised. Võtkem näiteks O. Kalda monograafia kordulaulude kohta "Die Wiederholungslieder" (6). Selle uurimise lk. 119 - 150 käsitletakse laulutüüpi "Härjad murtud", oluline

osa sellest (p. 1 - 7, lk. 124 - 141) jälgib sisu, struktuuri, variaablust ja suhteid teiste laulutüüpidega, seda kõike olemasolevate variantide objektiivse analüüsi põhjal. Üldiseks aluseks on tüübi terviklikkus.

Tüpoloogia küsimusi käsitleb ka U. Tedre (32, lk. 7 - 34), samuti V. Pino (23, lk. 35 - 51) koguteoses "Eesti rahvaluulest". Ülevaate kõrval annab V. Pino ka praktilistest kogemustest lähtuvaid tähelepanekuid. Mõningaid järeldusi tüpoloogia seisukohalt üsna komplitseeritud rahvalaulutüübi "Kellele kurdan" monograafia põhjal teeb E. Laugaste (20, lk. 138 - 168). Kogusummas on vastava kirjanduse hulk küllaldane, et sellest õpetust võtta.

Kokku võttes: laulutüüp on arhetüübi (algkuju) otsejärglaste variantide kogum. Või teisiti, kujutades:

Tüüp on arhetüübi ja sellest tekkinud variantide kogus koos kõigis astmetes.

2. Tüüpi kuuluvus ja tüübi terviklikkus. Tüpologiseerijat huvitab variandi algteksti (arhetüübi) järglus. Ainult algtekstijärgsed variandid saavad moodustada tüübi. Tüüpi kuuluvust määratakse võrdleva menetlusega. Opereerida saame ju üksnes kirjas fikseeritud variantidega. Huvitab seegi aspekt, kas on tegemist püsivate muutustega (lokaalredaktsioonidega) või juhuimprovisatsioonidega. Just ühekordsete muutuste alusel ei tohi moodustada allrühmi, nagu ta-

vatseb teha "Antoloogia" (3) (1, 2, 3... või A, B ... või AB ...). Nii et variantide märkimisel teeb "Antoloogia" re-
kordilise panuse, märgib need kolmeli (1, A, AB).

Rahvaluule (olgu proosas või värsis) tekib tervikuli-
selt. Seega algselt on iga rahvalaul sisuline ja vormiline
tervik, kindlakujuline tekst, mis sellisena kunagi pole pü-
sima jäänud, ja meieni on jõudnud üksnes hulk samasisulisi
ja -vormilisi teisendeid, algteksti järglasi, mis kokku moo-
dustavad tüübi. Tervik on ka iga tüüpi kuuluv variant, kui
ta pole fragment. Igal variandil on tingimata algtekstiga
kattuvad ja sellest lahknevad osad. Viimased võivad küll ka
puududa. Iga variant saab olla aluseks uuele. Liigset kau-
genemist arhetüübist (A) takistab stabiilsuse seadus.

Variant eemaldub arhetüübist seetõttu, et tal on

1) midagi rohkem kui arhetüübil (interpolatsioon, kon-
taminatsioon);

2) midagi vähem kui arhetüübil (elisioon);

3) mõnesugused muutused (emendatsioonid, muutused sõ-
nastuses, sõnavaras, inversioonid, värsside ümbergrupeerin-
gud, kompositsiooni teisendused, kasutamiskiisi erinevused);

4) funktsiooni muutused, teksti kasutamine algsega võr-
reldes erinevais seostes (tavaline laul mängulauluna). Funkt-
sioonimuutustest hoolimata tuleb sama tüübi variandid anda
koos.

Kuidas me teame, millised meie käes olevaist varianti-
dest on A järglased, arvestades eriti nende ajalist ja
geograafilist kaugust?

Oleks ideaalne, kui saaksime tegelda üksnes A järg-
lastega nende segamatus puhtuses. Paljud variandid on aga
saanud lisandusi: 1) teistest, ennekõike temaatiliselt li-
gidastest tüüpidest, mida oli kasutusel külluses; 2) impro-
visatsioonist. Kasutamisprotsessis on neid vormitud verti-
kaalselt ja horisontaalselt, ajalisel ja ruumilisel. Ena-
masti on variandid samas liigis ja žanris, aga muinasjutt
võib esineda ka laulu kujul, vanasõna või mõistatus luule-
rütmis.

Olukorra muudavad keeruliseks veel 1) temaatiliselt li-
gidased laulud, mis hõlbustavad segunemisi (afiinsus), 2)
kontaminatsioonid, 3) individuaalne järelooming või vää-
rendused. Tekstimuutused võivad olla tahtlikud (vajadusest
kohandada, situatsioon) või juhuslikud (ajutine või lõplik

ununemine). Järelikult võivad mõlemad muutused olla ajuti-
sed. Ühed värsid alistuvad muutustele kergemini teistest.
Mõned värsid püsivad sisult ja vormilt läbi arenguloo. Need
on värsirühmi või mõningaid tunnuslikke laulu osi, mille
järgi saab variante paigutada kindlasse tüüpi - tunnusvär-
sid.⁺

Uurima asudes ei tarvitse me kohe sattuda sama tüübi
variandile. Neis võib 1) leiduda värsse või värsirühmi muu-
de tüüpide variantidest (rändvärssse või rändmotive), 2) ol-
la ka kaugenemud variante või edasiarendusi samast laulu-
tüübist ning meie ei tarvitse neid kergesti ära tunda, kui
pole küllalt tõestusmaterjali üleskirjutuste näol.

Kui laulja alusteksti hästi tunneb, mida tuleb eelda-
da, ei saa muutused olla äratundmatud. K. Krohn väidab (na-
gu ka J. Sokolov oma õpikus (28, lk. 11 - 12)), et hea lau-
lik võib ka oma versiooni maksmata panna (12, lk. 72 - 91) ja
tekkida võib paralleeltüüp (vt. lt. "Kellele kurdan", siin
lk. 15). Seda ei saa kindlaks teha palja vaatlusega, vaid
see selgub tüübi monograafilisel uurimisel. Muutused võivad
püsima jääda ka siis, kui laulu hakatakse kasutama tradit-
sioonist erinevas situatsioonis. O. Kõiva kõnelob "Kolme
metsa" kasutamisest teelauluna Kihnus ja lisab: "Kuna "Kolm
metsa" ei ole lahutamatu seotud pulmakommetega, võib see
ka / - - / iseseisva, teel lauldava lauluna kasutusel ol-
la." (18, lk. 266.) Juttu on siin muidugi lüütilise neidude-
laulu ühest lüülist (käesolevas vt. lk. 29). L. Akker Halja-
last laulis K. Leetbergile "Ilusat neitut kiigel" iseseisva
kiigelauluna ja selle esimest osa sissejuhatuseks lüroepi-
lisele laulule "Arg kosilane". Situatsioonimuutus on meil
siiski raske jälgida, sest tegeleme informandilt küsitlemi-
se peale lauldud tekstide uurimisega, vähe on loomulikust
esitusest noteeritud tekste. Lugematu hulk improvisatsioonid
kadus niisama kiiresti kui tekkis, vaid harvad on meie ka-
sutuses. Situatsiooni olemasolu saame täpsemalt kindlaks
määrata alles siis, kui kogu tüübi ajalugu tunneme ja tea-

⁺ Selliseid värsse on nimetatud ka tüübikindlateks värs-
sideks, motiivideks, variantideks. "Need on otsekui müüritud
konkreetses tüübi konteksti, kust eraldatuna nad sagedasti
kaotavad koguni mõtte." Nii värs "Tamme kasvab taeva'esse"
kuulub kindlasti tüüpi "Suur tamme". (9, lk. 70 - 71.)

me, milleks tekst algselt loodi. Siin võib aga palju veel uduseks jääda, veel rohkem aga ilma uurimata.

Nimetus regivärss märgib meil parallelismil ja allite-ratsioonil põhinevat luulevormi, mis oli sajandeid kasutu-sel ainsa luulevormina kogu rahva elus, peegeldas oma aega ja elu igakülgsest. Sel on omad liigi- ja žanritunnused, oma osa kommetes, esteetilise elamuse andmisel, didaktikas, ta on vahel seotud ka teiste liikidega. Peegeldus ei tähenda erapooletut olukorra ära kirjeldamist, vaid loomingut, mil-les on elamuslikkus ja kujundikõne. Regivärsse saab rühmi-tada ajalooliselt, temaatiliselt, vormitüüpide alusel, funk-tiooni järgi (milleks loodud, kuidas kasutatakse). Neid on võimalik kasutada kindlate nimedega, märkida sümbolitega.

Ühes käsikirjalises retsensioonis annab Ü. Tedre nõu värsikujulised vanasõnad lauludest eraldada. Samuti kui mõis-tatused võivad nad aga moodustada laulu liitosa, näit.:

Hobu hirnub Hiiumaale,
heli kostab meie maale.
Söötsin täku, jootsin täku
ilma isa teadmatta,
ilma ema teadmatta.

(H I 2, 288 - Plt. "Kosjahobuse söötmine".)

Sama mõistatus liitub ka laulutüübiga "Tore sõit". Küsimus on siiski keerukam, kui et seda võiks mõne käeviipega ära otsustada.

Praktilised kogemused tüübistamisel lubavad formulee-rida mõned reeglid:

1. Tüübi variante mitte lahku viia!

Seda sellest hoolimata, et neid on kasutatud mitmes ühenduses.

2. Fragmentide alusel tüüpe mitte määrata!

Tekstitervikut (tekstivarianti) võiks kujutleda nõnda (kusjuures laulutüübis iga variant võib olla iseseisva koostisega).

1. Tekst koosneb ühest lõpuni arendatud teemast (ilma lisanditeta).

2. Tekst koosneb kahest kontaminatsioonilisest osast (arvesse ei tule mehhaaniline, juhuslik liitumine).

3. Tekst koosneb mitmest kontaminatsioonilisest osast.

4. Mõni teemat arendav episood (sissejuhatus, lõpp, mõni muu osa) kuulub teise laulutüüpi.

NB! 2., 3. ja 4. juhtum esinevad normaalselt lokaalredaktsioonina, võivad esineda aga ka ühekordselt. Viimasel juhul võib olla tegu mõne lauliku omapäraga.

5. Tekstile liidetakse süsteemikindlalt, täiesti või osaliselt, algusse, lõppu või mujale mingi karakterne interpolatsioon, enamasti stereotüüpne värss või värsirütm.

6. Teksti liidetakse stereotüüpne lauluosa juhuslikult.

Materjalilt suurima tüüpide arvuga on "Antoloogia", see pärast on ka põhjust selle mõningail iseärasustel peatuda. Toimetaja seletab "Antoloogia" tüübistamise põhimõtteid järgmiselt (Ant. I 1, lk. 7): "Antoloogia teiseks peamiseks ülesandeks on laulutüüpide esialgne piiritlemine ning nende omavahelisele seosele osutamine. Muidugi ei saa esitatud tüpoloogilisi lahendusi ning määratlusi lõplikuks lugeda. Kui võrd regivärsi tüpologia uurimist alustati alles ligemas minevikus, on antoloogiaski vaieldavust ja provisoorust." Kuid piiritlemist on teostatud ka enne "Antoloogiat" (ERI, Hurt).

Niisiis - kõnealune peaks ikkagi olema tüpoloogilisel printsiibil koostatud antoloogia. Toimetaja mõnab explicit vaieldavusi ja provisoorust, aga siiski on siin ka tahtlikku ebajärjekindlust, tüüpide lõhkumist temaatilise paigutamise huvides. Ja tüübistamine nõuab rohkem eeldusi, kui meil praegu olemas on: kogu materjali kättesaamist registrite, abiregistrite ja koopiate näol. Abivahendite poolest oleme vajadusest armetult maha jäänud.

Temaatiliste rühmade poolest pole "Antoloogiale" olulisi vastuväiteid, kuid tüübi terviklikkuse nõuet ignoreerib "Antoloogia" tihti. Sama tüübi eri varjundid paigutatakse sama pealkirja all eri temaatilistesse rühmadesse või sama pealkirja all leidub ka eri tüüpide variante. Lüroepiline "Härjad murtud" seisab kahes eriteemalises rühmas (Ant. lt. 38 ja 722). Ant. lt-l 38 on kaks varianti.

1. Algul on lt. "Kubjas mõõdab suure tüki". Kündja paneb väsinud härjad sööma, siis tuleb metsast kuri, murrab härjad. Kündja läheb nuttes koju, kus vanemad trööstivad: kodus on kolm lehma, igaüks teeb kaks härja.

2. Noor mees läheb kündma õpetamata härgade ja viletsate töövahenditega. Järgneb lt. "Neiu kutsub poisi metsa" (vt. lt. 2085). Sama tüübil on teinegi pealkiri - "Neiu kutsub poisi enda juurde" (34, nr. 158). Selle laulu tegevus toimub ikka künni juures, künd on liitvaks sidemeks. Kündja siirdub kurvalt koju, kus toimub taasjutustus ja vanemate soovitus: võta naine, saad kolm paari härgi!

Kaks fragmenti on aga pandud moodustama tüüpi 722 - üks Palamuselt, teine Väändrast. Juttu on tõepoolest härgadega kündmisest ja härgade murdmisest. Publikatsioon "Eesti rahvalaulud" II paigutab tekstid õigesti ühte kohta kokku (Ta Pal - 20; Põ Vä - 5) (5, lk. 423 ja 448). Tüübi lõhkumine on mõistmatu. Kütise ja künni kokkuviimine (nii on üldpealkiri) on kunstlik.

Lt. "Viige vihased neiud" (2066) jaguneb kahte temaatilise rühma vahel nii: 2066 on rühmas "Neidude pilge ja laim", kusjuures variandid 1 (HJn), 2 (Põi), 4 (Ote) sisaldavad mõtet - viige vihased neiud sinna, kus pole kuulda kukehäält. Lause viimane pool on stereotüüpne, tähendab väga kaugele. 3. variant on ebatüüpiline (Mus): viige vihased neiud lagunenud reel Mõnnuste mäele, kus on kogu korpisid (s. o. kaarnaid). Järgneb matuse motiiv.

Teine rühm leidub pealkirja all "Mõrsja lahkumine vanematekodunt" (lt. 2666). Selles 1. (Puh) ja 3. (Trv) variant on sama sisuga mis eelmises rühmas. Aga 2. variandina esitatakse tüüpi mitte kuuluvat. See on "Viige see kümna külast" (Lai). Liigne näide sellest, et "Antoloogia" pole puhttüüpiline väljaanne.

"Tänu kuiva ilma eest" on Ant. lt. 163 ja 798.

163. Tänu jumalale, kes laskis kuldse põllu "kuiva ilma kurtamasta" kokku panna (Trv) rühmas "Vihm, vesi, udu".

798. 1. Jumalale tänu "kuiva ilma kurtamasta", laskis kokku panna kuldse põllu (Sim). Samasugused on ka 2. (Tür) ja 3. (Hel). Temaatiline rühm - "Lõikaja ja lõikus".

"Ladvad lindudele", nii tuntud tüüp, on jälle tükeldataud. Tüübi sisu on järgmine. See on nõuanne neidudele: kui lähed lehesile (lehte), s. o. vihamaterjali hankima, murra puult vaid mõned oksad, ladvad jätta lindudele, kõole või sissaskile (vrd. 30, lk. 211; 35, lk. 324). Niisiis pildikõne. "Antoloogia" seab ühe rühma pealkirja alla "õits" (lt. 693).

Esimeses variandis pöördub õitsiline küll neiu poole palvega murda talle oksa, aga jätta ladvad lindudele, teine variant kõneleb aga lehte minekust, s. o. minekust vihaoksi tooma. Õits puudub.

Ant. lt. 223 paikneb miskipärast allrühmas "Linnud". Siingi leidub esimeses variandis nõuanne neidudele: "Murra oksa, katku kaks, / ... ladvad jäägu linnul lenda, / ööpiikal olla ööda, / tedrel teisi kudrutada." Järgneb lt. 232 "Kuhu pean pesa tegema?". Teises variandis (lt. 223) annab kaak ise nõu vihaleheste murdjale: jätta ladvad linnu laulda!

Ergo - samad tegelased, sama sisu: võtke oksa, ärge murdke latvu, see hävitab puu. Seda sisaldabki kujund ladvad lindudele. Tegelikult looduseteemaline didaktika, looduse kaitse.

"Eks kosinud kuningatütar", Ant. lt. 2359 on paigutatud kosjalaulude rühma. Osa kuulub tõepoolest kosjalaulude alla - nõuanne nõudlikule noormehele, kes ihaldab rikast. Esimene variant näib olevat abielutüli laul, teine - nõuanne kosilasele, kolmas vist küll "Ära pilka orjalapsi!". See tüüp "Antoloogias" puudub. Üsna samasugune on aga lt. 2146, var. 1: neiu tahab taganeda ja soovib Hansul võtta härra tüdart või kuningatüdart. Selle edasiarendus on lt. 2146, var. 2: taganeda tahtvat neidu ähvardatakse kaebamisega härrale või kuningale; temaatiline rühm "Poiss tahab naist".

Lt. 2527 leidub allrühmas "Peiu ja mõrsja vastastikune laimine ja ülistamine". Kõik neli varianti kõnelevad neiu parastamisest: kes sind käskis kosja tulla; kui oled kuningapoeg (kujundiliselt), miks sa siis ei kosinud kuningatüdart (on rõhutatud - omaväärset). (Lt. 2527₃.)

Variandid lt. 277-nda all ei ole ainuüksi tüübist "Loomad vilja söönud". Kaks esimest varianti on järgmisesisulised.

1. Jüri jutustab: põder käinud põllul, karu aga kaeras. Selle asemel et ütelda, - loomad käisid viljas, antakse alliteratsiooniline kujund. Mina laseb püssist põdra põrna peale. Jälle samasugune kujund (Rap).

2. Mina läheb metsa, leiab puude ladvus tihaseid ja laululinde, leiab ka karu. Lööb vitsaga hunti, karu ja ilvest. Loomad põgenevad (Krk).

3. variant kuulub aga tüüpi "Linnud sõid linad" (Plt). Kaks esimest on H. Tamperel nimetuse all "Pöder põllul" (34, lk. 320), Ant. lt. 278 on "Pödratapja". Mõlemad tüübid moodustavad tegelikult ühe, mida ongi otstarbekas pealkirjastada "Loomad vilja söönud", kuigi "Pöder põllul" vastaks lauliku alliteratsioonitaotlustele.

Asjatu laulutüüp on ka "Kubjas põrgu viiakse" (1435). Mõlemad variandid kuuluvad tüüpi "Mis kupjast saab" (Ant. lt. 1437), sest fantaseeritakse, mis kupja kehaosadest võiks saada: pea põrgu pudrupütiks või põrgukatlaks (26, lk. 161 jj., seda neljas variandis viiest). Koostajaid on segadusse viinud lt. 1435_{1,2} alguse stereotüüpsed värsid ("Kurat seal kuusikus kolistab" - teeb tõllarattaid), mis kuuluvad algselt laulutüüpi "Saksad põrgusse". Ant. lt-s 1340 on see olemas, ligidased on 1340 A₂ ja 1435.

Millised muutused-kohandamised ja kasutamisalade teisendamised ka ei oleks, tekstiväljaanne neid kuigi palju arvestada ei saa, eriti kihelkondlik või mõnd kultuurirajooni silmas pidav (nagu näit. "Setukeste laulud"). See kõik on muudugi puhtalt uurija ülesanne. Kõik, mis vaja tekstide mõistmiseks lisada, paigutatakse kommentaari, nii, nagu seda on tehtud hiiu- ja vägilasmuistendite väljaandes. "Antoloogia" üldsonaline märkmete kogu kommentaarina ei rahulda, sest on liiga napp. Segane rühmitamine ja pinnalised otsustused ei anna uurijale hädapärast informatsiooni.

Õigesti toimisid "Besti rahuvalaulud" I ja II koostajad, kui nad andsid tekstid redaktsiooni eristamata puhtgeograafilises järjestuses. Kui kirjuks aga võib asja teha erinevuste keskminegi äramärkimine, sellest annab küllalt hea pildi leht prooviatlasest, mis kujutab "Loomialaulu" struktuuri, kus redaktsioone on püütud eristada selle järgi, mis linnu poegadest saab. See ongi ju laulu peamõte. Kihelkondadevaheliselt muutusi võrreldes satume hoopis teistsuguste olukordade ette kui aimult üht kihelkonda silmas pidades. Ja aga ka üks kihelkond alati homogeenne ole.

Ühe tüübi poolenemine on realiteet. Nii võime seda konstateerida orjuslauludes (26, lk. 79 jj.), aga ka mujal. Õigupoolest võib pidada "Kellele kurdan" kaht versiooni kelli paralleeltüüpideks, mis aga on kujunenud aja jooksul samast lähtest (arhetüübist) (20, lk. 138 jj.).

Laulud laulust ja laulikust on "Antoloogias" üldiselt loogiliste alljaotustega. Aga mitte kõik tüübid. "Laul, suukene!" on pandud rühma allpealkirjaks, ent selle pealkirja all juba ammu tuntud ja kasutatud laul (Veske I 2 ja K. Krohni selle pealkirjaga uurimus) on saanud nüüd pealkirja "Laula, kuni eladi" (lt. 49). See on hoopis vähem tunnuslik, sel puudub ka traditsioon. Tüüpi kuulub ainult 1. variant. 2. on aga "Laulmist ei saa keelata", mis sellest, et rändvärssse on interpolatsioonina esimesest variandist. 3. ei kuulu samuti siia. Jälle on rändvärssid teemal surm (= olemine all musta mulla) viinud tüübistajad eksiteele. Ka pole selles Helme murrakut. Siin on keelekõisi (keelekest) kõidüssel (keidüssel) nõsta (tõsta), vaiv (vaev), liigutede (liiguta), liigutede Helmes tähendab liigutate, ime, ise (emä, esä). Murret ei saa ju ignoreerida. (Vt. siin p. 3.)

Vastuväiteid tekib mujalgi. Miks oli vaja ära muuta juba ammu käibel olev pealkiri "Laidan laisale" ja nimetada "Laula, saad mehele!" (lt. 50). H. Tamperel on sama teksti (1. var.) pealkirjaks "Laidan laisale" (34, lk. 150). "Antoloogia" viimane variant pole jälle sellest tüübist; tegelikult on mõte selles, et laulikul on hele hääl. Esimene osa on "Saad laisa mehe" ("Antoloogias" puudub). Tekst on kontaminatsioon.

Lt. 52 on "Ilu kannan kaasas". See on "Ilutegija" (vt. KLT, Valimik 24). Asjata pole vaja traditsiooni murda.

3. Keel. Kui laul pole viidatud kihelkonna murrakus, tekib kahtlus võltsingus või halvas ja oskamatus üleskirjutuses. Võib olla ka, et kihelkonna määramisega on eksitud.

4. Improvisatsioon. Laulik vahendab käibivat rahvalaulu kas tekstiliselt muutmata kujul või teisendab seda esitamisel omatahtsi. Me ütleme, - ta improviseerib antud teksti alusel. Enamasti ongi iga laulu esitus a i n u k o r d n e , järelikult esitamisel muudetakse, rohkem või vähem, nii teksti kui meloodiat. Aga ka esitamise iseloom või olukorrad võivad erineda. Improviseerimist ajendavad tegurid on mitmesugused: kuulajate koosseis, suhe lauliku ja kuulajate vahel, laulu esitamise olukorrad jpm. Vajaduse korral pannakse teksti reaalseste isikute või kohtade nimesid. Laulutüübi "Hiie noormees" Simunast kirjutatud variandis on

kohanimi Salla (27). Variantide kõrvutamisel selgub improviseerimise laad ja ulatus, mis võib viia lokaalredaktsioonide tekkimiseni. Tekib uusi tüüpe. Olemasolevaid tüüpe võidakse kokku viia, eriti temaatiliselt ligidasi, koguni tsükliliselt liita. Tüpologiseerija peab üksikelemendid ja nende tüüpi kuulumise ära tundma. Ei ole tõenäoline, et improviseerimise peamisi ajendeid on see, et laulik teksti täpselt ei mäleta. U. Kolk ütleb: "Laulikud ei säilita laule mälus täpselt sellistena, nagu nad neid kuulnud on. Sisult kõrvalisemate vormide saatus kujuneb sageli nii, nagu lauliku mälu, fantaasia ja meeoleolu selle antud hetkel määravad." Nii tekib hulk variatsioonide, mis põhisisu suhtes pole tihti kuigi tähtsad (9, lk. 69). Sellele räägib vastu juba U. Kolgi enda Kihnust saadud kogemus. Ühe laulu esitamisel 3. VIII 1953 tekkis konflikt eeslaulja ja järellauljate vahel. "Kui eeslaulja tahab edasi laulda ilma 5. värsita ("kainõlussõ kala võrgud"), seda vahele jätta, siis M. Oad /üks järellauljaid/ katkestab laulmise, parandab teda, lauldes ära ka selle värssi; koor järgib seda parandust." (EKRK II 1, lk. 205. U. Kolk.) Aga alati ei kontrolli koor eeslauljat, nagu on kogenud O. Kõiva (17, lk. 7 - 9). O. Kõiva märgibki õigesti, et regivärss on oma olemuselt üksikosades ümberrühmitatav ja kontamineeruv, mistõttu lauljad arvestavad eeslauljat kui oma variandi andjat (17, lk. 7).

Ja ikkagi on laulikult üles kirjutatud õige erinevaid variante, samas kõrval teiselt aga väheste lahkuminekutega. (Vt. käesolevas p. 7. Laulik. L. Akkeri ja M. Reinthali võrdlus.) U. Kolk kõneleb ka kontekstilisest varieerumisest, mis täitvat k o h a n d a v a t funktsiooni. Jutt on kohandamisest eriolukordadele (9, lk. 68). (Eri kohtades erinevad koha- või eri tingimustes eri tegelas- ja isikunimed.) Seda nähtust oleme hakanud nimetama adaptatsiooniks, mis on üldse väga sagedane varieerimise põhjustaja.

Improviseerimine on domineerivalt tahtlik, on tingitud situatsioonist. Improviseerimisel haruldasem on uue laulu tekimine ex tempore. Laulik võis aga ka uue teksti kodu valmis mõelda ja esitada parajal juhul avalikult, nagu seda on konstateeritud ka laste juures.

Tundes kohalikke lüroepilisi laule, improviseeris Haljala laulik Mai Pormann järgmise lauluterviku, aluseks "Ilus

neiu kiigel", lisades viimaste värssidena laene laulutüüpi-
dest "Pakkus sõrmust", "Mehetapja", "Suisa suud".

Kiies kiike korge'elle,
korge'elle, kauge'elle,
et mina paistan Paide'eie,
rinnad Riia moisa'aie,
selga kumab Kuuramaale!
Tuli aga Riiaast rikas ärra,
Kuurast Kuuramaa kuningas,
küsiteleb, targuteleb:
"Kus sie neiu siie saanud,
mis siit paistas Paide'eie,
rinnad Riia moisa'aie?
Pakkus sõrmust sorme'esse,
kulda kingavarba'asse,
anerätti amba'asse,
küsis mind omale naiseks.

(EÜS X 1610 - Haljala, Lobi k. J. Mark 1913.)

Ühe lauliku improvisatsioon on meil vaja tunda ka tü-
piseerimisel, sest pole just haruldane, et improvisatsioon
siirdub traditsiooni ja me oleme raskustes variandi tüüpi
kuuluvuse määramisega, eriti veel, kui on tegemist ligidas-
te tüüpidega.

Geograafilisest ja ajaloolisest aspektist tsirkuleerib
rahvasuus arutu hulk variante. Noteerituna on neist meie ka-
sutuses mardosa. Millise tõenäosusega saame rekonstrueerida
algkuju? Täielikku konstrueerimist polegi vaja, tähtis on
võimalus määrata tüüpi kuuluvus, põlvnemine samast arhetüü-
bist. Vahel see tööpoolest ei õnnestugi.

Tuleb veel arvestada, kas üleskirjutus on tehtud eht-
sas ettekandes (koos järellauljatega) või nõudmise peale
rahvaluulekogujale.

5. Faasilisus. Pole ükskõik, kas laul on esimeses faa-
sis, s. o. aktiivsel kasutamisel, või teises, s. o. mälu-
faasis. Tõeline varieerumine toimub ikkagi esimeses faasis.

Rohkesti üleskirjutusi on meil aga teisest faasist.
Sealtki pärineb küllalt täielikke tekste. Mälu säilivad nad
täielikult üsna kaua, kuigi teises faasis ununemise osa on
suur ja fragmente rohkesti. See tähendab, et tüübistamisel

ei saa poolikuid tekste tõeliselt arvestada. Fragmenti on kasutatud Ant. lt-s 1067 "Mustad mundrisse", laulurühmas "Teekäigu- ja sõidulaulud".

6. Stereotüüpsus. Kõige sagedasem ilmne vanade ainete kasutamine uues seoses on stereotüüpsus. See on osutunud tihti segavaks tüüpide rühmitamisel ja ka tüüpide määramisel ning tüübinimede fikseerimisel. Eesti regivärsivaramust on siiani provisoorselt võimalik olnud leida umbes 100 seesugust motiivi või lihtsalt värsiühendit (ei ole arvestatud üksikvärse), mida kasutatakse õige mitmetes lauludes. Neid on tõenäoliselt rohkem.

Laulus "Tütarde tapja" pöördub õnnetu ema uputatud või võssa viidud tütarde poole, et nad tagasi tuleksid, sest mianast pole kangaste kujujat. Tütred vastavad, nad ei saa tulla, sest

Muru kasvand mulla peale,
aroheina haua peale,
pealaela pärnametsa,
südamele suuri saari,
suuri saari, laia laani.

Siin on värse koguni laulust "Suur saar". Tegemist pole kontaminatsiooniga, vaid uue improvisatsiooniga kolme laulu alusel, kolmandaks "Ema haual", kuhu "muru mulla peale" võiks algupäraselt kuuluda.

Selline rändav värsskliše on ka "Hobu alla kui see ahju". Lt-s "Meie ja teie poisid" kuulukse tekstiosa nõnda:

Toise küla noored mehed
lähvad kehvasti kosie...
hobu alla kui sie ahju,
mies on päälla kui sie päivä,
saapad viksitud jalassa,
vüö on vüöllä linna linti,
kübär päässä kirgukella (34, nr. 136).

"Oleks see mees minul":

Oleks see miesi minulla,
oleks sie kaasa kanalla,
kes siin soitaab silda müüdä,
Tormamaa mägesi müüdä, -

hobu alla kui se ahju,
mies on päällä kui se päivä,
kübär pääs kirikukella,
vüö kui vihma vikkerkaari.
Küll see kannaks siin kalevid,
siidis-sametis sahiseks (34, nr. 137).

"Venna sõjalugu":

Soida, soida, halli ruuna!
Hobu oli alla kui sie ahju,
mies oli päällä kui sie päivä (34, nr. 420₂).

Vend tuleb sõjast koju:

Hobu alla kui sie ahju,
mies oli päällä kui sie päivä,
kübär kui kirigukella,
vüö kui linna liburihma (H II 40, 669. Kuu).

It. "Metsast mehele" ühe redaktsiooni sisu on: kes kõiki jõuab või saab pulmadega mehele panna, mõni läheb metsast mehele, s. o. läheb raisku:

puu juurest poigaselle,
kase juures kaasikelle (34, nr. 157).

Aga kui mäel mängiva tütarlapse juurde tuleb neli noormeest armastust avaldama, üks pakub koguni sõrmust, on põhjust neil solvuda:

Oo sina hullu poiga nuori,
ei metsäs mihele mennä,
puu juures poigadelle,
kannu juures kaasadelle.

"Vainul on varsakaupa", aga

neiukaup on kamberissa
viie vottime tagana.

("Neiukaup kambris". - 34, nr. 97.)

See pole kontaminatsioon, vaid sisu vahendamine olemasoleva kindlat sisu omava värsirühmaga. Seesugused värsirühmad on kasutatavad veel mitmetes seostes kui valmis ehitusmaterjal, pane vaid paigale!

Peksuteemal on kaks erinevat piirkonda:

1) mõisas kubjas peksab:

viis olli vindunud pajosid,
kümme turda toomingada;
seetse löi ta sellä peäle,
kaheksa löi ta kaela peäle.

(33, nr. 152: "Olin tilluke teole".)

2) mees peksab:

võtab peksa pihta müödä,
lasta labaluida müödä;
turja tunneb toomingida,
õlanukid õonapuida,
käevarred vahterida...
pihta peenesid pajosid.

(33, nr. 114: "Ära mine meeletu mehele!".)

Peks on ju ikka üks, vahendid samad, peksjad aga hoopis erinevast piirkonnast. Sisu annab ikkagi kontekst.

Ant. lt. 629 "Ei tulnud söögi tõttu" pole üldse tüüp, vaid stereotüüpse situatsiooni kujutamine, mis esineb nii pulma- kui ka nooriku koduskäimise lauludes, aga mujalgi.

Stereotüüpne motiiv on ka "Imemaa": igatsetakse või minnakse sinna maale, kus kuked kulda söövad (antifraas: sellist maad polegi). Aga see on tunginud koguni kiigelauludesse.

Sõua, kiike, jõua, kiike,
sõua, kiike, sinna maale
kus need kuked kulda joovad,
kuked kulda, kanad karda,
haned haljast hõbedat (EÜS I 1032 - Vän).

Ant. lk. 1064 on "Imemaa". Tekst koosneb rohkem kui ühest tüübist.

"Kus tuul toa teinud" (Ant. lt. 1064 C - antifraas: kodu~tuba) on jälle hoopis omaette tüübist, kui siin tüübist üldse kõnet saab olla. Küllap on "Kurbade kodu":

Kus on kurbade kodona,
kus on albade aseme,
vaestelaste varjopaika?
Kuhu tuuli toomud palgi,
vesi voolas veeretamud,
sado seina seisatamud,

seal on kurbade kodona,
seal on albade aseme,
vaestelaste vihmavarjo (N II 46B - Knüpfper).

lt. "Kaasa kaugel" (vrd. Ant. lt. 2220):

Nii mitu tervit temäle
kui mitu puesast vahella;
nii mitu tervit temäle
kui mitu ounapuud vahella;
nii mitu tervit temäle
kui mitu oksa ounapuussa;
nii mitu tervist temäle
mitu ouna oksa'assa.

Liitub ka muudesse tüüpidesse.

Mure suurust vahendatakse hüperbooliga pisarate veeremisest, mis samuti on stereotüüpne kujund: "Silmad vetta veeretavad, / kulnud kulda tilgutavad." - "Pale laseb laine'eida." Pisarad veerevad ahellaulus: "Palgilt veereb rinnalegi, / rinnalt veereb vöölegi, / vöölt veereb põlvilegi, / põlvilt veereb säärilegi, / sääriolt suure varva'alle, / varva'alt murumäele." Kuhu pisarad kukkusid, sinna tekkis tiik või kalajärv. (Vrd. 32, nr. 14b.) On kompositsioonilt eri asi, kas silmad vett veeretavad ja pale laseb laineid või ahelvärsis pisarate veeremine.

Tulgu või tulist lund, ikka peab käsualune (vaenelaps, mineja, vahel minia) minema. Vt. ka "Orjale otsitakse tööd" (ÕES EK 162, 1819), või ükskõik mis olukorras, käsualunemingu (H III 27, 21 - Kad).

Stereotüüpseist piltidest annab hea kujutluse ka värsirühm, mida H. Tampere pidas iseseisvaks laulutüübiks ja millele ta andis nimeks "Puud ja linnud" (34, nr. 314). Pole aga tegemist iseseisva laulutüübiga, vaid kindlateemalises laulurühmas populaarse stereotüüpse pildiga, õigupoolest kahe pildiga, mis omavahel kipuvad seostuma, on võib-olla koguni samal ajal tekkinud.

- I. Igas oksas on orava,
igas tipus on tihane,
igas ladvas laululindu.
- II. Oota, oota, oravikene,
seisa servi, linnukene,

seni kui pühin püssikesta!

/ - - - /

Siis toon oksasta orava,

iga tipusta tihase,

iga ladvast laululindu.

Ootuspäraselt on need värsirühmad seotud puu- ja met-
sateemaliste lauludega. See aitab kujundada terviklikku loo-
duspilti. Loodus ei ole lauliku jaoks erapooletu. Inimene
näeb loodust oma igatsuste ja unistuste läbi.

Eesti regivärss tegeleb puudega küllalt palju, eriti
suurte puudega, millest saab mitmesuguseid eluks vajalikke
esemeid. Suured puud on äratanud tähelepamu, nende tekki-
mist seostatakse imepärasega: pühkmetest tamm, mis kasvab
suureks ainult siis, kui ta istutatakse kindla isiku nime-
le ("Suur tamm"). Suur tamm võib tekkida õunaseemnest, õl-
lekannu vitstest, pühkmetest, laulust. Need elemendid kuu-
luvad kõik lt. "Suur saar". Nad moodustavad ka selle laulu
eri redaktsioonid. Kask võib tekkida ka kirikuteel laulvast
neiust, kelle tapsid käliksed kivi või kirvega, matsid so-
hu, matusepaigale kasvaski kask või koguni mets. Kasest teh-
ti kannel ja viiul (EKÜ, F 232 a¹ 58 Kad - Knüpffer. - Trü-
kitud ERL I, "Kannel", Vi 8). Lühem, aga samasisuline on
tekst Amblast (H II 46, 782 - G. Klemmer 1894. - Trükitud
ERL I, "Kannel", Jä 2). Niisiis lokaalredaktsioon. Mõlemad
on sissejuhatuseks lüroepilisele rahvalaulule "Kannel". Kan-
nel valmistatakse kasepuust.

Kask kõneleb ka vihaleheste murdjatega (vt. lk. 14):
"Riisu oksad, karsi karbed, / jäta ladvad linna laulda!..✓
Ei kägu kivije kuku." (Ant. lt. 223. H II l 568 - Jöh.).

Puudega vesteldakse, s. o. arutletakse endamisi metsas
laevapuud otsides: kas laevapuuks kõlbab kask, tamm või mõ-
ni teine puu, ja laul on loodudki dialoogilise vestluse vor-
mis ("Laevapuu otsimine"). Puu vastustest selgub, milleks
ta kõlbab. Suureks või kuidagi muidu silmapaistvaks kasva-
vad ka vägilasmuistendites käsitletud puud: nimeisiku maa-
giline jõud paneb nad vägevasti paisuma.

Kuidas siis on need kaks värsirühma eri situatsioonis
muutunud mõne laulutüübi lahutamatuks osaks?

Järgnegu sellest neliteist näidet.

I. Lt. "Suur kask":

Meil aga kasvib suuri kaski,
 suuri kaski, suuri oksa,
 igas oksas on orava,
 igas latvas laululindu,
 igas lehes lendajaida,
 igas tipus veel tihane.
 Üle välja kase latvas
 laulis veel üks kena kotkas,
 keik linnusugu kuningas.
 Keskel kase aardeosa
 tegi ta veel kena pesa. (HLj. - Viljak-Mark.)

V. 2 on seondvärss, mis liidab 1., kasest kõneleva värssi stereotüüpse värssirühmaga (3 - 6), v-d 7 - 11 on nähtavasti lookaalne arendus, kuigi kotkas ilmub vahel ka muudesse Põhja-Eesti lauludesse. Aga sellisena, kõik kokku on muidugi terviktekst.

II. Lirööpilise "Suure saare" paljudes variantides esineb sama stereotüüpne pilt metsast. Lt. "Suur saar" tunnukse tekkelt hoopis hilisem kui "Suur tamm" või "Suur härg". Red. a - õunast saar. Haljala versioonidest üks algab sellega, et kiigelt on näha õunapuu, millelt õun kukub vette; õun lõigatakse lõhki, seemneist kasvavad suured harvaoksalised saared, igas oksas orav, igas tipus tihane, ladvas laululind (H II 5, 69; Veske, kad. 211 (45)). Seemneid andev õunapuu võib kasvada mängumäel (Ilu- või Hiiumäel), seemnetest tekkinud saarte ladvas on jälle linnud, okstel oravad (H II 9, 351) + + "Oota, oravakene" (EÜS X 1592). Pilt õunast tekkinud saarest saab täiuslik siis, kui selle otsas on metsale karakterne fauna - orav ja linnud. Häid tekste on ka red. b - õllekannust saar: okstel oravad ja linnud + "Kalajõgi" + "Kalapüük" + "Kala kõneleb".

Õllekannu vitstest (~ laudadest) tekkinud suuri saari orava ja lindudega on rohkemgi + "Oota, oravakene! Klitin linnu" (H I 5, 867). Teine variant lisab "Jahimehe amet ei toida" (EÜS X 1648). Mõnele variandile on liitunud kontaminatsioon tüüpidest "Kalajõgi", "Lähme kalu püüdma", "Kala kõneleb" (EKS 4⁰⁵, 116; H II 9, 234).

Red. c - laulust saar. Üks variante algab saare tekkimisega laulust. Järgneb värssipaar lt-st "Metsa murd" (loogiline liitumine tüübiga, milles kõneldakse, kuidas vägevast

laulust mets murdub). Ja kuna kõrvutatakse sünonüümid - metsad: laaned, siirdub kujutus puudele: puud on täis putukaid ja linde, okstel oravad (H I 7, 476). Nüüd võib tulla juba "Kalajõgi": jõgi jookseb juurte alt, jões kuld- sed kalad - hangid e. purikad. Nii on ka Äksi variandis (H II 50, 743).

Red. d - suur saar tekib pühkimest merre, puu orava ja lindudega (H II 9, 246). See seostub omakorda laulutüübiga "Kulla põlemine".

Tüübistamisel on vaja leida variantidest ühised olulised jooned, mis on tähtsad lauluterviku seisukohast, ja mitte lasta end segadusse viia liitosedest.

III. Jahiteemalistes lauludes figureerib ähvardus oravale: "Oota, oota, oravikene, / seisa servi, linnukene, / las mina pühin püssikesta, / ... siis toon otsasta orava, / iga tipusta tihase, / iga ladvast laululindu" (H II 65, 352-VJg). Linnud võivad ka puududa, jääb vaid orava hoiatamine (H II, 628 - Tõs).

IV. It-s "Oravalaskja" (H II 25, 816 - Trv) on samuti puu otsas orav ja ladvas laululinud. Kena loodusepilt muutub korrapealt tüübi üheks faktoriks, kui seda seostatakse jahimehega. Nimelt jahimees hoiatab oravat. Siin pole enam tegemist vaba looduspildiga: "Siin lassi otsast oravi, / lassi tipust tigase, / lassi ladvast laululindu."

Et eksimatult otsustada, on vaja iga variant täpsemalt ka funktsiooni seisukohalt läbi analüüsida ja mitte lasta end eksitusse saata mõnest juhuslikust silma hakkavast värsist või värsirühmast.

V. "Kalajõgi" on ka iseseisev tüüp ja sellega liitub Lõuna- ja Kesk-Eesti lauludes I looduspilt: puud pungil täis putukaid, oksad oravaid, jõgi jooksis juurte alt, jões kuld- sed kalad (H II 56, 382 - MMg; H I 7, 523 - Hel; H II 43, 32 - Hel; E 14023 - Hel).

VI. Sama stereotüüpne looduspilt on ka It-s "Õllest mets". Mets oma konkreetsuses peab sisaldama puude kõrval ka linde ning oravat (H II 40, 935 - Ris).

VII. Kuusalu laulus "Kari kadunud" jõuab karja otsija suurde kõrvemetsa, kus puud on täis oravaid ja linde. Teksti lõpul on liitosa "Oravalaskja": oota, orav, kuni pühin püssi, kütin orava ja linnud (34, nr. 332₂).

VIII. Halliste kiigelaulu variandis soovitakse, et kiigelaud tõuseks kõrgele üle õunapuiste õrte ja pihlapuiste parte. "Pihlapuul oli suure sängu:/ egan tipun tal teane, / egan ladvan laululindu" (H, Kase 48^a, 1868). Vt. Ant. 420 C₂, D. "Antoloogia" tekstis on halb viga: "Pihlapuul oli suure sängu" asemel on seal "... sängu" (!).

IX. Lt. "Loomad vilja söönud" (Ant. = H II 42, 712 - Krk 1892) algab jällegi sama pildiga, algusvärsipaare on liiksaks teisest stereotüübist: "Läksi mõtsa hommikulla./ Mis ma löüsi mõtsastegi?" Järgnevas pole aga tavalised metsapuud. Leitakse uibuid, sarapuid, kohlapuid. Siis: "Egän tipun sääl tiane,/ egän ladvan laululind." Ja alles siis tuleb "Loomad vilja söönud".

X. Lindude ja loomade paljus peab ilmestama ka jõukust: Virumaa on vilja täis, meie maa aga täis mägesid, mäed männikuid, igas männikosas orav, ladvas laululind. Jõukusest tuntakse äia õue (H II 34, 523 - Kuu). Järgneki ootuspäraselt "Kaevul kosija". Nii valmistatakse ette kosimise kujutamist. Selle teksti pealkirjastab "Antoloogia" "Oksad oravaid täis" (nr. 192). Aga sellist laulutüüpi ju polegi.

Sama pilt esineb ka Kolga-Jaani lauludes, aga tekst ise on algsest kujust, milleks tuleb tõenäoliselt pidada küll Virumaa oma, juba üsna kaugenenu: Virumaa paljudes mägedes on ka palju männikuid, täis kotkapesi, igas pesas kolm poega. Lõpul on üleskutse rikkalikku kaupa ostma (33, nr. 326).

XI. Sisult ja versioonilt sama pilt on ka lt-s "Neiu-nälg" (34, nr. 104₃ - Kuu). Virumaa viljarikkusele, Harjumaa hagudele (= kehvuse tunnistus) juhib laulikut värsirühm, mis pannakse tagasikutsuvate poiste suhu; igal maakohal on oma iseärasus.

Tulga maale, neitsikäsed,
tulga maale ja Virusse -
Virumaa on vilja täüsi,
Harjumaa hagusi täüsi,
meie maa mägesi täüsi,
määd täüsi mändisida,
männid täüsi okka'aida,
okka täüsi oravaida,
igas puus on puurilindu,
igas latvas laululindu.

Eelmises variandis see liide puudub, kontaminatsiooniline osa on võetud aga laulutüübist "Ei lähe oma külla" (34, 104₂).

"Virumaa on vilja täis ..." on tõenäoliselt omaette laulutüüp "Jõukas Virumaa".

XII. 35, nr. 307 tekst on küll stereotüüpselt pildist, aga fragmentaarne:

Ihkin-tohken, toomeoksa,
lihkin-lahkin, laanelilli.
Keik oksat oravet täisi,
keik tiput tiasit täisi,
ladvat laanelinde täisi (35, nr. 307₃ - Krk).

Sama laulunumbri alla viidud kaks teksti on teiste laulude liitosad: "Venna hobune" + "Hoolas mees" + "Meie ja teie poisid" + "Loomad põllul" + "Sarvepuhuja" (35, nr. 307₁ - Krk) ja "Loomad põllul" (35, nr. 307₂ - Krk). Niisiis ikkagi ränd-värsirühm.

Samasugune olukord esineb Kuusalus. Kuuest variandist liituvad viis: "Haned kadunud" - kolmes, "Suur tamm" - ühes, "Neiunälg" - ühes, "Kari kadunud" - ühes, "Kalajõgi" - ühes variandis. Aimult üks tekst on iseseisev, võikski kanda nimetust "Kaks kaske":

Kaks oli kaskeda minulla,
kolm oli puuda korgejada,
viis oli puuda virgejäädä,
seitse puuda sirgejäädä.
Siel siis laulsid luoja linnud,
tiksusid meritihased,
kaukusid merikajagad,
laulid lannelinnukased (34, nr. 314₂ - Kuu).

Selgub, et siin pole käsitletud stereotüüpselt pildiga midagi tegemist. Laul on mereäärne, tegelasteks on merelinnud. Laulutüüp on aga "Kaks kaske". (Vt. I.)

XIII. Haljala laulude hulgas on üks tüüp, mida võiks nimetada "Mitmesugused maad". Seegi kujutab Virumaa jõukust, puuduvad linnud, on aga pöösad täis linnpesi poegadega. Seda tuleb võtta kui modifitseeritud kujundit, mis on üheks faktoriks uues laulutüübis, on mitmesuguste maade karakteristika.

XIV. Laiem arendus on Kolga-Jaani laulul, mille J. Hurt on nimetanud "Tua taga tammemetsa" (32, nr. 279). See on õige laiaks välja arendatud: "Tua taga tammemetsä,/ koja taga kuusemetsä,/ laada taga laanemetsä,/ saana taga saare-metsä." Metsas on puude ladvas oravad ja linnud. Järgneb: "Oota, oravakene!", kuni lasen oksast orava ja tipust tiha-se. Lõpp: isa ostis püssi ja nüüd poiss läheb jahile, ja mitte õnneliku käega:

Vahest sain varesta näha,
harvast sain harakat näha,
ilmas ei näemud heädä lindu.

Seega on nii "Puud ja linnud" kui ka "Oksast orav" õi-ge mitmekesistes seostes, aga üldiselt ikka nende teemade-ga, milles on kujutatud puid või metsa.

Stereotüüpsuse üle saab otsustada tüübi põhjal, mitte aga lauliku või mõnel muul alusel. Stereotüüpsete värsirüh-made alusel tüüpe määrata ei tohi. Niisugune viga on "Anto-loogias": vt. "Kolm metsa" = "Mis kõrgelt näikse", aga - järgmine - "Mis kiigelt näikse".

7. Laulik (vt. ligemalt 21). Laulude edasikandjaks ja edasiarendajaks ning kohandajaks on ikkagi laulik, kuigi ta omakorda on kuulajaskonna kontrolli all ja vastuvõtja on kollektiiv. Selline lihvimisprotsess on kestnud aastaküm-neid, koguni aastasadu (8, lk. 57).

Igal tõelisel laulikul on oma ilme, oma repertuaar. H. Kokamägi, võrreldes kahe lauliku repertuaari, näitab, et Els Mikiveri kui laulikut iseloomustab silmapaistvalt suur pulmalaulude hulk, lisaks palju röömsaimelisi pühade, lõ-bustuste ja mängulaule. Tootselil on esikohal ühiskondlike suhteid käsitlevad laulud. Töölaulud on tõsisesisuliselised, loodus seostub tööga. Kui Mikiver laulab kodust ja lapse-põlvest suure armastuse ning soojusega, siis Tootselil on nooruslaulud kritiseerivad. Lisaks on Mikiveril palju lüro-eepikat. Kuigi mõlemal laulikul on võrdlemisi palju ühiseid teemasid igas laululiigis, on nende teemade käsitus siiski erinev, samuti pole laulikuil eriti palju kokkulangevaid laulutüüpe ega peaaegu ühtki täiesti kattuvat või ligidast varianti (7, lk. 60). Tootselil näib olevat ka suurem im-provisatsiooniosa. H. Kokamägi peab täie õigusega repertu-

aari kujundajana tähtsaks lauliku elu- ja kasvutingimusi: Mikiver on elanud lähedamates tingimustes, sellest ka tema rõõmsameelsem suhtumine ümbrusse. Tootsel vabadiku tütre ning naisena on näinud rohkem elu varjukülgi, mis ongi vajutanud pitseri tema olemusele ja väljendub ka lauludes (7, lk. 69).

Kihnu laulikud tunnistavad, et tekste on muutunud ja adapteerinud tugevamad laulikud (17, lk. 8). Liis Alas ja Madli Vesik kalduvad lüroepikasse. Erinevusi on ka laulude struktuuris: Vesik armastab liitlaule, Alas liitlaule (17, lk. 24). Juba ammu tunnetatud probleemi tõstatab O. Kõiva veel kord: iga laulurühma ning üksikute tüüpide vaatlemisel tuleb võrdlevalt silmas pida nende kasutamist ja esitamist ka teistel geograafilistel aladel (18, lk. 263).

Rahvalaulikute esinemist laulupraktikas on küllalt vähe käsitletud, ka meetodid vajavad täiustamist. Usaldatavate järelduste saamiseks on tehtud lisavaatlusi, millest olgu siin mõned refereeritud.

Jälgigem veel Haljala laulikute erinevaid laulude esitusviise ja esitamise iseloomu. Võtkem aluseks jällegi neidude fantaasiaavaldust (nagu lt-s "Mis kõrgelt näikse?") käsitlev lüroepiline "Arg kosilane", tugevasti varieeruv ja mitmekesise esituslaadiga. See on peaaegu kosjakutse, seejuures argade noormeeste häbistamine. Kaks tugevat laulikut väärivad siin võrdlevat vaatlust. Esimeselt on kolm, teiselt kaks eri aegadel noteeritud varianti.

Leenu Akkeri esimene variant (H IV 1, 89 - K. Leetberg 1888) - 35 värssi - algab kiigelauluga (12 värssi), milles neiu soovib, et tema ehted paistaksid kaugele, Riiga, kust tuleb rikas mees. Kiigelaulule liitub sujuvalt "Arg kosilane" - kiigelugu: neidud kiiguvad pärgade läikides. Mehed metsas arutlevad: oleks püss või noot, püüaks neiu. Neiu noomitused: püssiga püütakse lindu, noodaga kala, neid viiakse viimul. Virgad viisi, kahe käe (= töökuse), mitte aga rikkuse tõttu.

Kiigelaul on Haljalas ka iseseisvalt kasutusel olnud. Nii laulab L. Akker:

Kees, kiike, korge'elle,
korge'elle, kauge'elle,
et mina paistan Paide'eie,

rinnad Riigaje näivad.
 Säält tuleb Riia rikas meesi,
 Tallinnast rahataguja,
 Võnnust võtmete valaja,
 Riiaast luku kirjutaja,
 see viib putked puu vilusta,
 sarapuud salu siesta,
 ruhed roigaste vilusta,
 naadid naiste keske'elta.

(H II 9, 773 - K. Leetberg - L. Akker 1890.)

See Haljalas küllalt arvukas laulutüüp "Ilus neiu kiigel" on andnud värsse "Arale kosilasele".

Teine variant (H I 5, 24 - 1872-1894) - 35 värssi. Värs-side arv on sama, muutused aga küllalt suured. Puuduvad 1. va-riandi esimesed 12 värssi (kiigelaul). Laul algab neidude kii-kumisega. Neidud ütlevad meestele, kes kaebavad püssi või noo-da puudumist: neidud pole ei linnud ega kalad, nad viiakse viimul. Lisatud on uljas minek, millest paar värssi:

Ees läheb mehine metsa,
 taga naisine tänava,
 keskel piigune värava.

Lisatakse, et õigel neiu pole põhjust silmi maha lüüa, küll aga hooradel.

Kolmas tekst (H I 5, 61 - 1892-1894) - 29 värssi - on teisega umbkaudu samast ajast. Siiski on sõnastus muutunud. Neidud kiiguvad pärgade lähikides. Ehteid iseloomustatakse: "Kullad kaelassa krabisid, / rahakannad raksatelid." Need vär-sid meenutavad "Mehetapja" ehteid. Meeste kahetsus ja neidu-de noomiv nõuanne on sama. Neiu kosimine pole mingi orja ost-mine otrade ja kaertega, vaid kuninga lunastamine. "Neid on kullal kaalutava, / hõbe vastu ostetava."

Kuidas ostab ori ja lunastab kuningas, see on nähtavas-ti lokaaltraditsioon ja leidub peaaegu samas sõnastuses K. Leetbergi poolt Liisu Kraimeltilt noteeritud variandis (H II 9, 742 - Selja 1890). Kraimelti tekstiga peaaegu sar-nane on Nigurahva Maie variant (SKS, Mark 185 - Rutja 1890).

Niisiis pole selles laulutüübis hoopiski tegemist kii-gelauluga. L. Akker on elav ning fantaasiaküllane loov lau-lik, kes pidas tähtsamaks hetkemeeleolu, mille täpset alg-

teksti. Kuigi mitte nii temperamentne kui Puru-Liisu (29, lk. 25), on temagi eri laule assotsiatiivselt liitnud ja improviiseerinud.

Kahekümneaastase vahega on jäädvustatud kaks teksti Miina Reinthalilt (Reindaal): esimene variant 1893 (E, A 369) - 24 värssi, teine 1913 (EÜS X 1481) - 22 värssi. Sisu: Kiikuvaid neidusid põõsaste tagant vahtivad poisid arutlevad: oleks püss või noot - püüaks. Neid noomivad: ei püüta püssi või noodaga, vaid ostetakse rahaga. Neiukaup toimub kambris (vrd. kosjalaulu "Neiukaup kambris", kust see lüli on laenatud). Poistel aga, kui pole penningit pihus, "pole julgust juurde minna", niisiis ka julgusetuse põhjendus. Tekstid erinevad omavahel üllatavalt vähe, ainult kompositsioonis on toimunud vahetus: teises tekstis on neidu "püüta penningilla", järgneb "lindu püssil püüetakse"; esimeses tekstis on vastupidi. Võrreldes Leemu Akkeriga on Reinthal suurel määral kinni tekstis. Kahekümneaastane vahe pole sundinud laulikut tegema suuremaid muutusi. Miks? See olukord ei tarvitse kehtida kõikide laulude suhtes. Igal laulikul tundub olevat tekste, mida ta mäletab paremini kui teisi. Siingi on arusaadavalt omad meeldimused.

Huvi pakub ka "Kalamehe naine", millest on Liisu Kraimeltilt kaks teksti. Esimene variant on 176-värsiline (H I 5, 38 - 1892-1894). Teema arendus: 1) naine saadab mehe merele - mees ei lähe, läheb ise; 2) saadab kindma, mees vabandab enda välja; 3) naine keedab endale tanguputru, või silmas, mehele teeb kesise pudru, tõrv silmas; 4) ajab mehe heinamaale, mees vabandab enda välja; 5) kütab sauna, endale mesise leiliga, mehele tulisega; 6) viib mehe sipelgapesasse, vaevab, kuni mees kärvab. Verevalamine ja mehe tapmine viib sisulise assotsiatsiooni kaudu liitmisele "Mehe-tapjaga".

Teine, 1890. a. kirjutatud variant on umbes sama, ainult pisut lühem.

Laulik ei lepi ühe konfliktsituatsiooniga, ühe lüluga, vaid otsib võimalusi lisada neid nii palju, kui loominguine inspiratsioon kannab. See ei tähenda, nagu laulik laulu põhiteksti ei tunneks või ei tunnustaks. Laul baseerub naise fantaasial, kuidas ta püüdleb olla üle mehest, keda peab laisaks ning luiskajaks. Tõetruu pildike elu sügavusest.

Mõneti huvitav on ka suure loominguilise jõuga Haljala laulik Nigurahva Mai, kellelt on kirja pandud minavormiline variant (SKS, Mark 170). Selleski on mitu konfliktsituatsiooni (põllul, merel, pudrukeetmine, saun, sipelgad, verevalamine kaevurakkel). Varianditi (laulikuti) võib neid olla rohkem või vähem. Selline lahtine kompositsioon, kus lüli-
sid on võimalik tahtmist mööda lisada või ära jätta, aga ka vahetada, annab suurema võimaluse varieerida ja teksti situatsioonile sobivamalt kohandada. "Ara kosilase" algul, lõpul ja teema arenduses võib sedastada kõige mitmekesisemaid muutusi. "Kalamehe naine" on püsivama karakteriga. Kõige olulisemad muutused on konfliktsituatsioonides, eriti nende arvus. Üldiselt on see laul aga ka vähem populaarne kui "Arg kosilane".

Imetlusväärset vormikindel näib olevat olnud Epp Vasar, nagu selgub K. Krohni koopiade näol säilimud käsikirjadest. Ainult üks näide lt-st "Kannel". Epp Vasaral koosneb kandle detailide loetelu kolmest objektist: laudad, pulgad, keeled. Sellele lisandub kolm tegelast: mängija, tantsija, laulja. Iga ühik on antud edasi rangelt ühesuguses vormis kahe tegevühiku kaudu: I. Vajadus - küsimus:vastus; II. Kust saadi? - küsimus:vastus:kinnitus.

- Näit.: I. Mis oli vaja kannellelle?
Keeli vaja kannellelle.
II. Kust sai keeli kannellelle?
Sõtsi sirge juusse'esta,
säält sai keeli kannellelle.

Muidu on variantides kas loetelu:

õunapuusta õige'esta,
sarapuusta sirge'esta,
vahtarasta valge'esta,
havikala hammastesta,
lõhekala lõugadesta,
mu venna linajuuste'esta

(Veske, kad. A. Murd 57. K. Krohni koopia. Kursi.)

või ainult küsimus:vastus:

Kust ma sain need kandle pulgad?
Need sain havi hammastesta.

Kust ma sain need kandle keeled?

Juukse'esta sirge'esta.

(E 8373.)

Ühe lauliku sama laulutüübi esialgsete variantide võrdlus annabki pildi laulikust, tema mõlust, varieerimisest jne. Nii arutleb H. Kokamägi, iseloomustades Kuusalu laulikut Mai Kvartsovi tema varieerimise ja üldise laulude kasutamise seisukohalt (8, lk. 17 jj.). Selgub, et selle suure lauliku kaks või kolm korda üleskirjutatud variandid tihti kattuvad, ta on seega tekstikindel laulik. "Uni ei anna uuta kuube" 1907, 1911, 1923 noteeritud variandid kattuvad. Täiesti kokkulangevad on ka "Vihatud vaeslaps", "Keera siilud servi tuult" ja "Une ajamine". Mai kvartsovil ei leidu suuremaid muutusi ega värsside segiajamist, osade ärajätmist või olulist põimimist teiste lauludega. "Värsside järjestus on tal loogiline. Mõnikord võib siiski kohata paralleelismirühmas värsside ümberpaigutust." (8, lk. 17 jj.) Erilist tähelepanu väärrib terviklaulude tõenäoliselt tahtlik liitmine, kusjuures liidetakse laulud samast ainevallast, sisulähedased, mis on kergesti ühendatavad. Mõnede laulude liitmist on vist põhjustanud nende kasutamine pulmades (perekonnaelu teema), kus tseremoonia kestmine nõudis laulu jätkamist. Väga harva on ta vahele kiilunud motiive või seondvärssse. Kontaminatsioonid polnud tal alati püsivad (ja palju nad üldse on püsivad?), samu laule on ta eraldigi laulnud, ja ka uutes kombinatsioonides. Sobivate kombinatsioonide kasutamine eeldab head orienteerumist lauluvaras, arvestades olukorda ja kuulajaskonda. Need H. Kokamäe tähelepanekud on vägagi arvestatavad. Valikuliselt paar liitmise näidet: "Kivine kakk" + "Lõuna söömata" + "Õhtu ootamine"; "Vanemate radadel" + "Näljavõõ" + "Söögitoojad surnud"; "Ei lubanud mehele minna" + "Kaubad kaugele tehtud" + "Kodu kaugele" + "Kodu käimas". Nagu siin, nii võib mujalgi täheldada temaatiliselt ligidaste laulutüüpide hõlpsamat liitumist või interpolatsioonimaterjalide andmist (26, lk. 79 jj.).

Kuigi laulikul on võimalus teksti oma tahtmise järgi muuta, pääseb muutunud tekst traditsiooni kollektiivi kontrolli läbi. Traditsiooni vastuvõetud tekst allub omakorda muutustele. V. Anikini järgi leiavad rahvaluuleteosed varieerudes ja kujunedes oma kindla "sängi", mida mööda toimub

nende areng. Variaablus on paljude inimeste loomingu järgnevus, nende koostöö tulemus (1, lk. 28 jj.). Varieerumata oleks rahvaluuleteos igav nii kuulajale kui ka esitajale. Kuidas jääb siis stabiliteediga? Antud olukord seda ei kummuta, sest 1) laulma asumisel laulik teab, mida ta esitab, 2) igal juhul on laulul või tüübil sellele iseloomulikud osad (vt. tunnusvärsid), mis on oluliselt muutumatud. Enamasti on laiendused ja väljajäted ühekordsed (kaasa arvatud kontaminatsioonid), põhitext püsib nii lauljate kui ka kuulajate mälu ning kordub pidevalt, ka nende suus, kes muidu on alid muutustele. Jääb püsima seegi, et laulu edasikandja pole teksti kuulnud ainult üks kord, vaid mitu korda ja mitte ühelt, vaid mitmelt laulikult (W. Anderson). Ja käibeale ei tule ükski tekst vastu kollektiivi tahet.

"Kõige tähtsam on laulik, sest tekst stabiliseerub või muutub tema peas ja ilmub avalikkuse ette tema suu kaudu." (21, lk. 235.)

Varieerumine sõltub eelkõige eeslauljast, kellel on kõige rohkem võimalusi improviseerimiseks. Eeslaulja ongi teksti ja meloodia juht. Koor peab temaga kaasa tulema, vastasel korral võib ta minetada autoriteedi ning positsiooni.

Tüpologiseerija on kohustatud laulust otsima selle põhilise mõtte. Laulu mõtet, sisu ignoreerides võib tüübistamisel raskesti eksida.

3. Kompositsioon. Ka kompositsioon võib tüübistamisel tähtsust omada. Siin ainult paar näidet.

"Arg kosilane" annab end jagada provisoorselt järgmisteks redaktsioonideks.

I. Kiikumise redaktsioon. Neid kiiguvad pärgade läikides. Mehed (poisid) metsast vahivad neidude lõbutsemist, arutades: oleks püss ~ võrk ~ noot - püüaks. Neid annavad nõu: mitte kaugete püügivahenditega, vaid rahaga (H II 9, 355 - 1888; H IV 1, 212 - 1888; H II 9, 742 - 1890; E 14405 - 1845; EUS X 1573 - 1913). E 14405 on muudetud jaaniõhtu kiigelauluks. Üleminek kiigelauluks pole kuigi raske.

II. Mänguredaktsioon. Neid mängivad mäel helmeste, pärgade ja sõlgede hiilates. Minategelasele üteldakse: neidu ei või püssiga püüda (H III 2, 50 - 1889).

III. "Imeliku lauliku" redaktsioon. Meiu laulab ligi kodu~linna~mõisat. Kuningapojad kuulavad imestelles: kuu-
le kullasta kõguda! Otsustavad aga püügivahendeid kasutada.
Neiud annavad nõu: mitte püügivahendite, vaid rahaga (H II
9, 658 - 1888; H I 2, 697 - 1889; H II 9, 225 - 1889; H II
38, 142 - 1892; H III 31, 404 - 1905; ERA II 132, 346-1936)
"Imelik laulik" ("Laulan ma ligi küllada") on hästi seosta-
tud teemaga. "Imelikus laulikus" on peatähelepamu l a u -
l u l , siin n o o r m e h e l , kes ei julge neiule
ligineda, nii et teda on vaja ergutada. Samad kujutusvahen-
did, aga erinev sisu.

IV. Künniredaktsioon. Noormees künnab mäed-orud ning
sood, kasvavad männid, odrad, sinikad. Neiud lähevad vilju
noppima, vaesel noormehel pole julgust ligineda.

Paljudesse tekstidesse on tulnud korduslaulu vorm: poeg
jutustab küsivaile vanemaile veel kord sündmise ja vanemad
annavad siis nõu. Taasjutustuse tekkimine on kergesti mõis-
tetav, sest tullakse ju vanematelt nõu küsima.

"Suure tamme" ülesehituses on olulisel kohal tegevus-
parallelism: tamm istutatakse isa, ema, venna, õe nimele,
aga nende nimel tamm ei kasva, kasvab neiu (~peiu) nimel.
Õige tegelaste arv on siin 5, sest perekondlikke tegelasi
on traditsiooniliselt 4, üks (õnnelik) on aga väljastpoolt
(isa, ema, venna ja õe kõrval). Eksitoiminguid on 4, tule-
musi annab 5. tegu. Terviklaulu kompositsioon on just sel-
line, iga muu on puudulik, või kui tegelasi on rohkem, siis
on tegemist degeneratsioonilise paisutusega. Sama tektoonika
on ka "Venna sõjalool".

Tamme-laulul on veel üks tähtis tegelane - tamme raiu-
ja. See on erakordne väikemees või vennake. Tegelane on nii
tähtis, et lapsekõnnitamise lauluski soovitatakse, et väi-
kemees kasvaks "taadi tamme raiujaks" (KLT, Valimik 3: "Pi-
sipõnni kõnnitamine").

Palju kasutatakse vastanditele ülesehitatud komposit-
siooni: õntu ja hommik (õntu toob õnne, hommik hoole; õntu
korjab kokku, hommik laotab laiali - KLT, Valimik 171), töö-
ja orjuslauludes sagedasti hea ja kuri (õntu vald on hea, -
kubjas kui kuning ees; Riiägu vald on halb, - kubjas kui ku-
rat ees - KLT, Valimik 199). Kui üks pool puudub, on tege-
mist fragmendiga.

Paljudes lauludes on olulisel kohal dialoog: "Laevapuu otsimine", "Mehetapja". Need on lahtise kompositsiooniga laulud - dialogiseerivate tegelaste arv kõigub. Mõne lüli puudumine ei tarvitse siin midagi oluliselt muuta.

On näiteid ka sellest, kuidas mõni iseseisev laulutüüp võib saada koostisosaks juba olemasolevale tüübile. Nõnda on ahellauluga "Meri õue all", mis on kujunenud vähemalt Haljalas tüübi "Neli neidu" sissejuhatuseks. Olgu näiteks seitse varianti Haljalast.

Teema arendus on sujuv. Nagu regivärssidele iseloomulik, võib lahendamisele jõuda mitmeti: neli (~kuus) neidu on sörmuses (1., 2., 3.), sõle sõrva peal (5.), Jaani aidas (4.), kirikus (6., 7.).

Kuigi on teada, kust osad pärinevad, moodustavad nad koos terviku, ühe (lokaal)redaktsiooni tüübist "Neli neidu". Kas sissejuhatavat osa väljaande teksti all viidata? See on põhjendatud küsimus. Küll aga tuleb sissejuhatuse päritolu märkida kommentaarides. Samuti aineregistris, et uurijal oleks kerge orienteeruda.

Et vanalt baasilt, s. o. juba käibel olevaist lauluvariantidest kvaliteedi muutudes võib tekkida uusi laulutüüpe, selle kohta vt. ka E. Laugaste "Loenguid eesti rahvaluule üldkursusest" (19, lk. 47).

On tähelepanndav, et kompositsioon muutub kas laulikuti või lokaaltraditsioonina. Variandi tüüpi kuuluvuse otsustamisel on oluline siiski sisu ja tunnusvärssi (-rühma) formulatsioon. It-s "Kannel" antakse kandle detailid loeteluna, küsimus-vastusvärssipaarides või koguni pikemais värsirühmades. Oluline on aga, et on olemas kandle laudad lõhe: lõvi lõualuust või mõnest puust, pulgad havi hammastest, keeled neiu juustest jne. Vrd. siin p. 7.

Kompositsioon on regivärssis väga põnev küsimus, vajab aga veel korralikku analüüsi.

9. Kujundist. Sellest komplitseeritud küsimusest saab siin kõnelda ainult ühest aspektist: mida laulu tüpologiseerimisel ja teema määramisel silmas pidada? "Suur tamm" ja "Suur härg" pole looduslaulud, kuigi neid vahel nende hulka on paigutatud (34). Tähtis on: 1) mis tammest saab; 2) venakene (~peigmees) raius hiidtamme; 3) just nimelt neiu õne peale istutatud tamm sai sellise kasvujõu.

Kujunditest on vastandamine väga sagedane: on hea ja kurja mõisa vallad; peretütar on hea sööma juures kahvatu, vaenelaps aga priske; künnil on sulane perepojast igati ees. Kui teine neist komponentidest puudub, on tegemist fragmendiga. Kujutluspilt on ka motiivi sõnasaatmine aluseks kaugele ning liikuvate objektide kaudu. Neiu pöördub kuu poole, et see viiks sõna omastele, kui palujal elu on raske. Teine sõnasaatmine toimub vett kaudu: keritagu sõnad kerase ja saadetagu ära suurvete aegu, nii kantakse teated neile, kellele vaja ("Sõnakera"). Sõna saata võib ka lindudega.

Iga kujund tuleb lahti mõtestada, on vaja sisu, mitte ainult mõisteid. Vt. näit. lt. "Ladvad lindudele" - see pole laul lindudest.

Vanemate surmale on paralleel, mis saab selgeks alles terviklaulu arvestades. Vaadake teksti ligemalt:

Ära suri suuri kuuski,
ära kadus kähharpea kaski,
jättis oksad oigamaie,
jättis lehed leinamaie.
Oksad oigasid isada,
lehed leinasid emada,
ladvad poegi-tütterida.
Ära suri eidekene,
ära suri taadikene,
jättis tillud tillerdama,
jättis vaesed vanderdama.
(EÜS VII 692 - JJn 1910.)

Algul antakse kujutluspilt puudest sümboliseeritult: kuusk = isa, kask = ema, oksad = lapsed. Lõppu on paigutatud kujundi äraseletamine. See pole looduslaul, vaid perekonnaelu muusikalaul. Sellest laulutüübist on aga osa kandunud töölaulu, seostajaks loodusobjektid - puud. Ja sümbol on saanud teise sisu. Oksad oigavad ja leinavad ikka, aga nüüd juba tõeliselt oksad.

Teopoisid raiuvad metsa:

Raium maha määrjad männid,
määrjad männid, kuivad kused,
jätan kased kasvamaie,
kase oksad oigamaie.

Oksad oigavad isada,
lehed leinavad emada,
urvad poegi-tütterida.
(H III 1, 439 - Iis 1888.)

Ka kase oksad oigavad sellepärast, et neid ei raiuta (vrd. "Nuttev tamm"), vaid jäetakse kasvama, või sellepärast, et nad tunnevad kuuskedele ja mändidele kaasa.

Huvitav on veel üks võrdpilt, mille toob Ant. lk. 117 "Lauliku vabadus". Laulik vabandab, et laulus võib õigete sõnade kõrval olla kõveraaid nagu metsas puidki. Nii et kõik on loomulik. Kui selle tüübi 4. varianti võib veel pidada tüüpi kuuluvaks, võrdpildiks (teel on palju harusid), siis 3. variant tundub olevat küll midagi muud, see on halva lauliku väljaneerimine. Mis on need "Laiad sõnad" laulus:

- I. Või ei naarda laulajada,
laulajada, õppijada;
või ei naarda kündäjädä,
kündäjädä, õppijada:
mõni künnab kükakille,
kükakille, küürakille.
- II. Või ei naarda niitäjada,
niitäjada, õppijada:
mõni niidab nika-naka,
jätab kaari karvendama.
- III. Või ei naarda laulajada,
laulajada, õppijada.
Sedä ei võta vihasse
ega panna paljuesse,
et laulan laiu sõnuja,
veidikene viisile.
Laulun mõnda lauletasse,
söögin mõnda söödanesse,
joogin mõnda joodanesse.
(H II 15, 118 - Hls 1883.)

Laul võib niisiis olla mitmekesine nagu söök ja jook. Teema on vabandus, ja "Antoloogia" laulutüüp pole tüüp, vaid koosneb mitme tüübi variantidest. Ka kompositsioon on neil erinev. Sedagi kriteeriumi pole koostajad arvestanud.

Kui otsutamisel kaaluosa on paralleelismirühmal, siis tu-

leb pidepunktiks valida kindlasti peavärs, mis on vähe muutu-
v, paralleelvärsid muutuvad hoopis sagedamini.

I. Kes seal kuusikus kolistas
ja seal männikus müdistas?

(Ant. lt. 1435₁.)

II. Kesse koppib kuusikussa,
kesse paugutab pajussa,
raiub alla haavikussa?

(Ant. lt. 1340 A₂)

Personifikatsioon - loetelu, kuidas kolm ainet kokku saavad võtma meeled meeste peast, aitab hästi varianti paigutada õigesse laulutüüpi "Kunas me kolm kokku saame?": "(1) Humal huikasi oruna, / (2) kesu keeruti mäela, / (3) ve- si lauli laine'ella" (H II 24, 738 - Hls).

10. Funktsioon. Iga laul on tekkimud mingisuguseks otstarbeks, mingit meeleolulist, elamuslikku või didaktilist ülesannet täitma. Laulud kommete saateks, kommete osana, kindla olukorra laulud, nagu õitsilekutse, kiigelekutse, täidavad kindlat ülesannet ning neid ei kasutata väljaspool seda. Inimese elus on palju olukordi, mis teda meeldivalt või kurvastavalt mõjustavad ja sunnivad sönu vormistatud mõtteavaldustesse valama. Üks selliseid on laul ise, mis seostus inimese kogu eluga ja täitis seda. Kõik, mis erutab, leiab luule vormi. Me võime kõnelda koguni laulu ülistamisest, mida leiame mitmekümnelt laulutüübist. Iga laul, olgu seoses mingi kombe või tegevusega või vaba kindlatest seostest, täitis mingit ülesannet, tal oli mingi funktsioon. Kaob funktsioon, laguneb ka struktuur, kaob laul.

Suur hulk laule on seotud pulma-, mardi-, talgu- ja muude kommetega, on tavandilaulud. Kombeid tundmata pole kerge mõista ka lauluteksti. Mardis näitaks on kultuslikuks aluseks deemonite tõrje õnnetuste ärahoidmiseks. Peaaegu kõigil rahvastel on ka pidulikud maskimängud ja -tantsud, Eestis laululised mardikäigud ja -tantsud, alg- selt kombed Tours'i püha piiskopi Martini (pr., 4. saj.) auks tema sünnipäeval 11. (10.) novembril. Saksa maal kasu- tati mardilaule kui nimelaule (Heischelied) annete korjami- se juures viitega Martini legendaarsele tegevusele. Eesti

mardimäng (koos mitmeosalise laulukombega) koosneb õigupoolest kahest momendist: 1) Martini kultuse reministsents; 2) annete kogumine ja deemonite tõrje. Viimasel näib olevat oluline osa, seepärast oleks õige nimetada mardimängu maskimänguks. Siit selgub ka, et rahvaluuleküsimuste lahendamisel tuleb tihti silmas pidada ka rahvusvahelist aspekti. Rahvaluules leidub üsna palju rahvusvahelist.

H. Tampere ja O. Kõiva viivad kokku töö- ja tavandilaulud. Tavandilaul on selge, aga kõiki töölaule ei saa kuidagi siduda mingi kindla kombe või olukorraga. Peale selle on veel mängulaulud, tantsulaulud, mõistatused, hällilaulud - igal oma spetsiifika. Kui väsinud lõikaja laulab:

Jumal, too jõesta jõudu,
too abi Alutaganta,
Vinni väljalt too vägeda...
Välja laulajad väsinud,
nurme kukkujad kulunud,
heinalööjad hingastanud
(H II 34, 418 - VNg),

siis, mis tavandiga see küll on seotud? Orjuslaul toob veel erineva suhtumise sisse, sellest ei kõneldagi. Ja kas "Pole ehteid kiigele minna" on samuti mingi kombega seotud? "Uuele eele" lauldakse siis, kui üks esi on valmis ja siirduktakse teisele. Mis tavandiga see siis seostub?

Mis ühist on tavandilauludel järgmise küsimuse-vastuse kompositsioonis lõikuslauluga "Halb sirp"?

Küsimus: Ei mina mõista, mis sul viga,
et sinu töö ei edene?
Kas sinu käed on kinni pantud,
sõrmed selgaje seotud?

Vastus: Küll mina tean, mis mul viga,
et minu töö ei edene:
põle minu käed küll kinni pantud,
sõrmed selgaje seotud -
sitta sepp on sirpi teinud,
raibe sepp raua tagunud.

(EKS 4^o2, 596 - Vän J. Peterson 1868.)

Järelikult on laule, mille kasutamine on piiritletud kindla ajaga (mõistatused), kommetega, olukorraga (maagili-

sed laulud) või muu praktilise vajadusega (lapsehällitused, äiutused, hüpitamised, mängud, tantsud), teatrivajadustega (laulumängud), kompensatsioonitarbega (mõisavastased ja orjuslaulud). On aga ka laule, mille kasutamine on vaba, paljud kokkutulekutele meeolelu andmiseks, kaastegevusele tõmbamiseks (enamik lüroepikat, töölaul, olustikuline lüürিকা).

On küllalt näiteid sellest, et laulud võivad ka oma funktsiooni muuta. Lüroepika ja elamuslüürিকা (tavandiväline) sobis teelauluks ja kooskäämistele lauluks Kihmus, kindlasti mujalgi (18, lk. 279). Lüroepikat kasutati kiigel, nagu näitavad pealkirjad "Eesti rahvalaulude" I ja II lehekülgedel. "Venna sõjalugu" olevat kasutatud Kihmus nekrutilauluna (18, lk.280).

Tekst pole ringluses üksnes iseenda tarbeks, seda on kasutatud ikka mingi eesmärgiga, mingi praktilise või vaimset rahuldava vajaduse tõttu. Igal tekstil on esitaja ja vastuvõtja. Nende seisukohalt on igal tekstil oma funktsioon. Esimene teab, miks ta laulab, teine tunnetab seda omal viisil, omade eelduste kohaselt. Tõenäoselt ei saa kõik laulikud tekstist ühtviisi aru. Teksti edasiandmine on seotud meeolelu või suhtumisega. Laulik ei saa olla "objektiivne", ükskõikne. Klavas esituses märkame kergesti, et esitus pole üksnes mahalauline, see on "kaasaelamine". Real lauludel, kombe-, mängu-, tantsulauludel, käib vahel kaasas ka teatrielement. Inimene vajab teatrit. Kitsamais piirides kujunesid välja mõned lemmikpalad, näiteks Kihmus "Linnud laulma õpetanud" (= "Lood luige suust" (18, lk.281)). Kui Kihmus Iis Alas alustas laulmist, siis korduvalt esimesena tuli tema suust "Harja otsimine". See oli tema lemmiklaul, talle väga tähtis.

O. Kõiva on teinud tunnustusvärset tööd, ainult nii kitsas ala (Kihnu) ei võimalda veel suuremaid järeldusi teha. Tööd on vaja jätkata, võrdlushaaretega kaugemalegi.

Mõni näide tüübistamise praktikast. Vahel on laulu teema ja pealkiri "Antoloogias" määratud mõne välise tunnuse alusel, mitte aga sisust lähtudes. "Antoloogia" alustab looduslaulude rühma pealkirjaga "Laulud loodusest ja loomadest". Miks loomad veel eraldi välja tõstetakse? Selles rühmas lei-

dub ka lt. "Kolm metsa" (nr. 195). Juttu pole ju ainult met-
sast, siia liituvad tavaliselt järv, väli, vahel veel ait,
kaev, meri, küla, laud. Kindlasti on selle kompositsiooni
aluseks 3 x 3 (nimetatakse kolme eset, mida on kolm). Tege-
mist on elamusliku lauluga - loodus koos n o o r u s e
s e l t s l i k k u s e g a , tõeline nooruse laul. Ei ko-
huta kõrgused ega kaugused. Järgnevalt mõned kujutamise näi-
ted.

I. Kõrgele kerkivalt kiigelaualt on näha 3 x 3 eset (H II
29,482 - Tmr 1890;35,nr.61) või ka neli välja, metsa, jär-
ve, niisiis 4 x 4 (EÜS VII 354 - Kad).

II. Seltlikud neid lähevad l ä b i kolme metsa,
ü l e kolme välja jne. Või laulavad (kukuvad) ü l e kol-
me metsa (ÖES, EK 80, 9 (10) - Rosenplänter; 34, nr. 53).

III. Sinisirje linnekene (vahel kägu) lendab üle kolme
(nelja) metsa jt. objektide (N I 8). Elamuslik külg on sama,
ainult objektidega kontakteerumise lähe on erinev. Ei erine
funktsioon, vaid situatsioon. See laulutüüp kuulub nende hul-
ka, kus improvisatsiooniline osa on erakordselt suur nagu ik-
ka meeletutsevais lauludes.

IV. Mõningaist redaktsioonidest võiks mainida veel Mina
minekut l ä b i metsa, ü l e kolme välja ja järve.

Kui selliselt läbi analüüsida kogu tüüp, võib teha järg-
mise kokkuvõtte. Laulu nimetusena on kasutatud "Mis kõrgelt
näikse" (Ant. lt. 419). "Antoloogias" leidub veel teinegi
praegu huvi pakkuv tüüp - "Mis kiigelt paistab" (Ant. lt.
420).

Lühidalt. "Mis kiigelt paistab"-tüüpi kuuluvad 1) A₁
(neli välja, neli metsa, neli järve - Kad); 2) A₂ (kolm met-
sa, kolm merd - Pil., fragment); 3) A₃ (kolm aita - Krk, jäl-
le fragment). Teised tekstid kuuluvad aga hoopis muidesse tüü-
pidesse. B on "Kolm kägu". Miks see ei seisa õiges kohas (Ant.
lt. 224)? C₁, C₂, C₃ kuuluvad tüüpi "Kolm õuna". Ka see ni-
metus on "Antoloogias" olemas (lt. 214). Sinna on jälle koon-
datud tekstid, mis on oma funktsiooni muutnud, ja neist on
saanud mõistatuslaulud, peale nr. 4, mis on aga fragment. Miks
peab antoloogiat (eeskujulikku valikut) väheväärtuslikuga
koormama? Fragmentidest oli juba juttu.

Tõsi - C₃ on kontamineerunud tüübiga "Mis kiigelt pais-

tab". Seal arutletakse, milline on meeste, milline naiste ja milline "hella enese õun", millega neiu petab peiusid. "Kolm õuna" on juba vana nimetus (34, nr. 318). Tüübi mõte on kas selles, et õuna abil otsitakse sümpatiseerivat kontakti isa ja emaga (C₂) või äia ja ämmaga, kolmandaga aga "petän peiu noore" (33, nr. 318). Niisiis on õunal siin täiesti iseseisev funktsioon, mis ei seostu kiigelt nähtuga. Olgu veel kinnituseks paar näidet (31, lk. 45): kolmest õunast kuldne saab kallimale, hõbedane isale, vaskne emale (antikliimaks). Või veel: hõbedane emale, vaskne taadile, kuldne endale noore peiu jaoks (kliimaks; 29, nr. 92).

D on aga "Suur saar". Suur saar võib tekkida laulust (33, nr. 13), aga ka õunaseemnest. Lõpul seisab stereotüüpne "Puud, linnud, orav".

"Antoloogia" ei tüpiseeri ainestikku arhetüübi järgi, vaid võtab "Mis kõrgelt näikse" juhusliku stereotüüpse värsirühma peamiseks. Ant. lt. 420 annab osalt õige tüübi (s. o. Ant. lt. 419) ja lisab sinna stereotüüpse värsirühma alusel moodustatud sissejuhatuse järgi ka muid tüüpe - pandud kiigelaulude alla. Sama sisu on ka laulutüübil "Kolm metsa" (Ant. lt. 195), see on pandud aga looduslaulude rühma. Tõepoolest, laulus sisaldub looduselamuski. Aga kellele on seda elamust vaja? H. Tampere teeb sellest kiigelaulu. Kiigeegi moodustab ainult ühe osa variantide situatsiooni (vt. näit. 34, nr. 53, kus kiiget pole). Kõige õigem oleks see laulutüüp paigutada siiski neidude röömulaulude alla. Sisult poleks sellele vastuvaidlusi. Ja kuna objekte nähakse enamasti kõrgelt (olgu kiikuja või linnu pilguga, ja ka ü l e väl- ja ja järve võib minna, l ä b i minna võib metsast), võiks ikkagi olla nimeks "Mis kõrgelt näikse". "Kolm metsa" ei ava selle laulu olemust.

O. Kõiva peab seda kiigelauluks (nagu Tamperegi); Kihnus kasutatud ka pulmalauluna, pole aga lahutamatu seotud pulmakommetega, vahel lauldud teel, kui noorikumaja juba peistab. Autor lisab, et see võis leida kasutamist ka iseseisva lauluna. Ja egas "Tütarde tapja" pole ju ka mingi pulmalaul, kuigi on temaatiliselt seotud perepoja kosjadega (18, lk. 266). Tegemist on tõepoolest ainult situatsiooniga. Analoogilised olukorrad panevad laulma kord "Kolme metsa", kord (peigmehe õdedepaljus) aga "Tütarde tapjat". Funktsioon pole muutunud, tegemist on juhunähtudega. O. Kõiva lisab küll "traditsioo-

niliselt", aga tõestusi pole leidnud. Ja paljudest seal Kihmus paari kilomeetri peal laulda saadigi, ka pill üürgas.

11. Situatsioon. Eelnevalt järgneb, et on vaja pöörata tähelepanu veel ühele küsimusele. Laulikul on õigus vajadust mööda teksti kohandada, kasutada mitmes seoses ja olukorras. Ka laulu kolmas komponent **e s i t u s** ei tähenda ainult kombepärast mahalaulmist, vaid ka seostamist kohalike olustikuliste tingimustega või meeoleoludega. Kuu-lajaaskonna osavõtul ning tunnustusel ja eitusel on kindlasti oma mõju variandi kujunemisele. Juttu ongi **s i t u a t s i o o n i s t**. Praegu on põhjust silmas pidada ainult üht selle külge. Hoiatus on selles: ei tohi paigutada variante temaatilisse rühma, kus neid on kasutatud juhuslikult, vaid üksnes sinna, kuhu nad p õ h i l i s e l t kuuluvad. Samuti ei tohi tüüpi lõhkuda (vt. siin terviklikkuse kohta, lk. 8). Lüroepilisi laule lauldi kiigel ja rahvaluulekogujaile antigi neid üles kiigelaulude pähe. Egas nad sellepärast kiigelaulud ole. Kni Kihmu pulmas lauldi "Tütartarde tapjat", ega seegi olnud pulmalaul. Liis Pull armastas ka pulmas laulda vaeslapselaule (18, lk. 282), ega vaeslapselaul sellest pulmalauluks muutu. Seda ajutist olukorda ei saa kuidagi funktsiooni muutumiseks pidada, kuigi vahetegemine pole alati lihtne. Et uues olukorras laul saab uue tähendusvarjundi, see pole otsustav. Igas uues esituses muutub laulus midagi, situatsioonist hoolimata: olukord on teine, ka asi ise mõnevõrra teine. "Saksad surevad" ringmängulauluna ei võta laulult sotsiaalset funktsiooni ega tee teda mängulauluks.

12. Korrespondent. Liigne kord meenutatagu, et korrespondente on väga erinevaid. Mida arvestada? Kõigepealt täpsust ja seega usaldusvärsust. On korrespondente, kes tekstid fikseerivad kuuldelise täpsusega, hea murrete tundmisega ja andmete lisamisega esitamise ja teksti kohta, kaasa arvatud lauliku iseloomustus. Teised, vastupidi, võivad tekitada soove igas lülis. On neidki, kes tekste meelevaheldiselt muudavad, koguni selliseid, kes juba trükitud tekste kopeerivad. Väiksem hõda on sama teksti saatmine erinevatele kogujatele. Uurija ei saa seda kõike ignoreerida. Kõige rohkem topeltüleskirjutusi tekkis Hurda ja Eiseni ühiste

kaastööliste olemasolust, kes osa tekste saatsid mõlemale kogujale. Uurijale pakuvad nad hurvi siis, kui nad sisaldavad erinevusi.

13. Kunstloomingu mõjud. Rahvaluulematerjalis leidub ka mittetraditsioonilist loomingut, nii käsikirjades kui ka trükistes, mida on serveeritud rahvalauludena ja mis omakorda on virgutanud järeloomingule. Nende identifitseerimisega tuleb tüpologiseerijal paratamatult tegelda. Niisugused tekstid on näiteks "Kannel" (Veske I 1), "Vana aeg oli vaenuaega" (N I 40), "Kalevipoja" motiivid jpm.

14. Traditsioon tüübi määramisel ja nimede fikseerimisel osab küllalt suurt jõudu, nii et ka olemasolevad nimed püsivad vahel rahulikult edasi. Segab eriti see, kui pealkiri on liialt üldine ("Linakitkumise laul" - võib haarata paljusid tüüpe). Teiselt poolt pole tark tegu juba käibele läinud pealkirja muuta ("Laula, sunkene" asemel "Laula, kuni elad!"; "Kupja kolm tütart" asemel "Kolm kupja tütart", viimane koguni vigane). Vaja on siiski tunnetada uut ja anda paremale eesõigus.

15. Tunnusvärssid. Rahvalaulikut ei pidurda teksti absoluutselt täpse edasiandmise vajadus. Ta tunneb teksti täpselt, aga absoluutselt kohustuslikuks ei pea seda täpses sõnastuses kasutada. Võrreldes paljusid variante, tundub, nagu võiks laulik teksti vabalt kohandada ja muuta ning oma fantaasiatiibadele lubada kõrgemat lendu. Seejuures peab ta arvestama laulutüübi tunnuslike värsside või värserühmi (tunnusvärsside või -värserühmi). Muidu kaoks laul. Säilinud osi võib laulik täielikult või ositi välja jätta, emendeerida, ta võib uusi löike juurde tuua, tekstiosi ümber paigutada. Kui lüroepilises lüütilise struktuuriga laulus "Laevapuu otsimine" püüduks iga lüli osana pöördumisvärssipaar "Kas sinust saab neid purjepuida, / purjepuida, laevalandu?", ei oleks tegemist enam sama lauluga või meie käes oleks fragment. "Aras kosilases" on tunnusvärssideks "Ei olnud julgust juurde minna" ja "Oleks püssi, püüaks neid!". Muidugi on võimalik redaktsiooniline muutus, kuid mitte värsside ärajätmine. "Venna sõjaloo" tunnusvärssiks võib pidada "Seäl põle sõjas naene armas" (33, nr. 290); "Imema" tunnusvärssiks

"Kus need kuked söövad kulda" (33, nr. 257); "Kannel" -
"Kust sain keele kannelile?".

Tunnusvärsid varieeruvad hoopis nõrgemini kui muud. Vaat-
leme jälle "Arga kosilast". Suurest variaablusest hoolima-
ta (fragmendid elimineeritud) on kõigis Haljala variantides
tunnusvärsid

Oleks püssi, püüaks neidu,
oleks noota, nopiks (~ nõuaks) neidu

(Akker - 3; Taavetberg, Kraimelt, Jõesaar, Tingas, Liisberg,
Nigurahva Mai, Porkmann, L. Kaskmann, J. N., laulikuta - 5).
Mitmelt juhul lisandub 2. või 3. värsina "Oleks võrku, võtaks
neidu (~ kinni)". Vahel - püüaks kinni (Moonfeldt). Reintha-
lil on kaks varianti:

- I. Oleks püssi, püüaks neidu,
oleks võrku, võtaks neidu.
- II. Oleks püssi, püüaks neidu,
oleks noota, nouaks neidu,
oleks võrku, võtaks neidu.

Poosmanni ja Ukareda variandid on muutunud korduslaulu-
listeks.

Viimasest näitest järeldub, et kui tunnusvärsid moodus-
tavad värsirühma, võivad värsid selles vahetuda, mõned ka
ära jääda või piiratud sõnastuslikult teiseneda (võtaks nei-
du ~ võtaks kinni).

Tunnusvärsid tüübis "Sirbid seisma!": "Et saaks sirbid
seisamaie, / neid tuppa tukkumaie (~ istuma)." Muu 5-8 värsi
pikk tekst on erinev (H I 7, 106 - Kos; H II 37, 389 -
Jõh).

16. Mõningaid märkusi veel tüübinimetuste kohta. Tüübi-
nimetused peaksid olema püsivad, kindlad. Nende järgi tunne-
me ära käsitlusala. See on nagu isikunimi. Praeguse ni on
tüübinimetused kujunenud üpris kaootiliselt ja nende määre-
misel ei ole toetutud küllaldaselt teooriale. Aga aeg on se-
da teha.

It. "Ee otsas on õlu" on laialt levinud Virumaa lääne-
kihilkondades, kust on siirdunud nii ida kui ka lõuna poole.
Tüübinimetusena on kasutatud ka "Lõikuseõlu" ja "Antoloogias"
"Mis meid otsas ootab". Meelitusvahendina kiiremale tööle

on kasutatud töö lõpul hüviseid, kas kogu lõikuse või osa töö lõpetamisel. Niisugune ergutamine oli tegelikkuses olemas: lõikajale toodi põllule mõnesugust kehakinnitust (odrakooki, võileibu). Söömine põllul on seotud ka maagiaga: söömine lõikuse lõpetamisel pidi tooma teiseks aastaks hea viljaõnn (H II 46, 630 - Kad). Samal ajal oli see vist ka ohver viljahaldjale. Mordvalased jätsid osakese vilja lõikamata, esivanemate jaoks, peeti mälestuspidu: toodi pisut lõigatud vilja lõikamata kõrte juurde ja paluti esivanematele igavest rahu, endale tervist. Siis söödi ning joodi älut. Idaslaavlased olevat talitanud samuti ainult viljaõnnistuse saamiseks (38, lk. 41). Õlle ja toidu pakkumine lõikuse lõpul on olnud üsna üldine. Lõikaja aga on skeptiline: kas rahulolematusest tema tööga ei anta talle ehk koguni peksa (mis võis ju ka tegelikult juhtuda).

Ehk on piitsad peenderassa,
kaigas kraavi ääre pealla.
(H II 1, 273 - Jõh 1888.)

Et peks lõikusel (eriti mõisas) oli nähtavasti küllalt sagedane, näitab omaette laulutüüp "Lõikus ilma peksuta":

Nüüd sain kokku selle põllu ...
ilma piitsa peksemata,
kaseladva katkumata.
(EÜS X 2686 - 1913.)

Toidu saamist töö lõpul kujutatakse veel mitmeti:

Saaksin otsa, saaks orava praadi,
saaksin jääre, saaks jänese praadi,
keskelt kirju linnu praadi,
vahelt värsket vasika praadi.
(EÜS VII 1989 - VMr 1910.)

Kas ka siin on algselt kujutatud põlluhaldjat jänesena, nagu Soomes, Rootsis ja teistegi germaani rahvaste juures? (24, lk. 45 jj.)

Ühes PJg variandis peab noor neiu kõige tähtsamaks seda, et teda töö eest kiidetakse, töökkaks peetakse (H II 20, 506 - 1889). Parimate lootuste täitumise asemel koges lõikaja tihti pettumust:

Kubjas keppi kõigutaman,
kilter keppi vingutaman (EÜS V 701 - Trw)

Palju esineb ka liitumisi lõikus- ja talgulauludega.

H. Tampere kasutab pealkirja "Lõikuseõlu". RO registrites leidub ka "Mis meid otsas ootab", samuti on nõnda pealkirjastatud Ant. lt. 774. Laulutekstis endas pole juttu ei lõikuse-, eriti veel talgutoidust ega-õllest (seega on formulatsioon liiga lai), vaid sellest, mis e e lõpetamisel on loota. Seepärast on õigem formuleerida: "Ee otsas on õlu". "Mis meid otsas ootab" tekitab kohe küsimuse, missugusest otsast on siin juttu. Sõna ee peab pealkirjas olema.

"Meri õue all" on senises folkloristlikus kirjanduses iseseisev laulutüüp, laste ahellaul (vt. 34, nr. 429). Müüdid vahelduvad (nagu on loomulik lahtises kompositsioonis): meri:kaev:samm:sõel:sõlg (~ sulg), vahel ka sõrmus või veel midagi muud. Tüübi on "Antoloogia" W. Andersoni järgi ümber nimetanud: "Luust sõrmus". Pole aga mingit põhjust pealkirja muuta; pealegi näib sõrmus olevat hiline interpolatsioon, kõige algupärasem aga sõlg. Lt. "Meri õue all" on põimunud rohkesti lt-ga "Neli neidu". Märjamaa traditsioonile on aga tüüpiline lt. "Neli neidu" liitumine tüübiga "Kotkas kaare alt" (vt. siin H. Tiksi artikkel, lk. 67). "Antoloogia" variantidesse süvenedes tuleb nii välja, et "Luust sõrmus" sisaldab ainult neid tekste, milles tõepoolest esineb s õ r m u s, muid mitte (sulg). Seega jääb oluline osa variante tüüpi määramata. "Antoloogia" kommentaar (2110) nimetab lt. "Meri õue all" "motiiviks".

Ant. lt. 980 annab nimetuse "Meri õue all" aga hoopis teisele laulurühmale, milles tuuakse ära neli teksti: rannas elavate inimeste hea elu kiitus. Neljas variant sisaldab pöördumist peiu poole: ärgu kartku "meile tulla", meil on meri õue all, koguni kari sööb kalu. See tundub nagu kosilase meelitamisena, ja üldse on see vist kosjalaul, mitte aga kalamehelaul, nagu tahetakse näidata "Antoloogias", kus selle laulurühma pealkirjaks on pandud "Kalamees ja meresõit". "Luust sõrmus" on aga tarbetu nimetus, mis hõlmab ainult tüübi üht versiooni.

"Laupäevaks koju". Kui Ant. lt. 1423 annab tüübinimetuseks "Sundijale meelehead" ja paneb selle esimese redaktsiooni (A) pealkirjaks "Kupjale kurguõiet", siis kerkib kohe küsimus, kas koostajad on järgmist teksti õigesti mõistnud ja määranud.

Kunda kubjas, Kiu kilter,
 lase laupäesta /= laupäevaks/ kojuje!
 laupäe lapin laste kingad,
 pühapäe paikan naise pastlad,
 esmaspäe enese kingad,
 teisipäe tulen teule.
 Siis toon kupjal kurguvõiet,
 aidamele hambavõiet,
 mõisamele meelevõiet. (EKS 4°, 1, 476 - VJg.)

Siin tahab teomes jü vaba laupäeva, see on laulu peamõte. Tal on teha hädalisi töid. Vastutasuks töötab tuua pistist. Värsirühm, kus sellest on juttu, on jällegi stereotüüpne. Töölt vabaks kauplemisi oli küll ja küll nii tegelikkuses kui seda peegeldavas luuleski: anna õhtut õigel ajal; lase lõunale jm.

Teine "redaktsioon" pole üldsegi sellest laulust. See on omaette laulutüüp, palve, et kubjas annaks aega atra kohendada ning vankrit parandada. Õigupoolest ei lubata veel mingit vastutaset, ainult arutletakse endamisi: kõrvalises jõekeses on kalu, neid tarvis viia kupjale, ehk ta siis annab aega atra seada või vankrit kohendada. Tähtis on, et teomes saaks niisuguse võimaluse.

Kui esimese tüübi pealkiri võiks olla "laupäevaks koju", siis teise oma "Anna aega atra seada". Ja tekst ise:

Lätsi mi lävi längäädä varigo.
 Sääli ol'1 kallo kullatsid,
 hõbõ'õtsõ lutsukõsõ.
 Võtke võrku, vana mehe,
 võtko muuta, noorõ mehe!
 Siist saa kallu kullatsid,
 hõbõ'õtsi lutsukõisi
 kubijale kurgu võida,
 kilderide keele võida,
 sõs and aiga atra kütä,
 vannu vangõrdõ paranda. (H II 32, 247 - Rõu.)

Tõsi - pealkirjaks saab kõnekäänd. Aga kust siis kõnekäänduki mujalt tulevad kui ikka tegelikkusest (vrd. "Siga leiab pori igalt poolt"). Konflikt kupjaga ongi ühe Rõpina variandi teema. Läksin mõisa, kotid koera seljas ("Hiire sel-

jas teole"), kubjas kergitas keppi, mina astusin metsa poole. Tõin siis merest mitu kala, järvest latikaid

kubijede kurgu võida,
kilderide keele kasta.
Sis and aigo atra köütä,
vanna vankri parandada.
(EKS 4^o4, 160 - RÄp 1877)

Niisiis - Kagu-Eesti laul.

On rohkesti laule, õigemini laulutüüpe, milles pistised oma osa etendavad, nagu ka laule, milles soovitakse laupäeval (laupäevaks) töölt vabaks saada või konstateeritakse: laupäevaks saan orjusest vabaks. Võtkem võrdluseks Lääne-Eesti tüüp "Teomehe nädal" (Ant. lt. 1381), vahel nimetatud ka "Nädalapäevade töö". Tekst:

Olin mina muiste teomes,
läksin mina muiste teule:
esmaspe oli heinu tuua,
teisse teibud vidada,
neljasse nisu niitada,
reede rehte rabada,
laupa lõunast lahti saada.
(H II 66, 149 - San.)

Ei jätku sellest, kui ainult sisu või ainult versioon enam-vähem kokku langeb. T u l e b r e s p e k t e e r i d a s i s u j a v o r m i ü h t s u s t. Seesuguseid eksimusi leidub ka üldiselt korrektseis H. Tampere määranguis. Nii pole näiteks "Puud ja linnud" ning merelinnud ja hüljes üks ja sama motiiv (VK III 26, 5^a ja 26, 3).

"Laupäevaks koju" jätk võiks olla ka järgmine. 33, nr. 154 on laul, pealkirjastatud "Püüdsin kubjale kalada". Laulik kõneleb, kuidas ta käis karjas ja teol. Ja kui "püüdsin kubjale kalada, / kilterille lutsusida, / et võiksin võsas magada, / rehe taga ringutada", siis on kupjalt meelitustasu hinnaga välja kaubeldud soodustusi, nii et võib töö juures logelda, koguni: "Ei mind tohtind Toomas lüüa / ega Andres haugutada." Teema on sama: kas püütakse kupjalt altkäemaksuga soodustusi välja lunida või neid on juba saadud, nagu viimasel näites, kus meelehea toomine sulges kupja silmad. (Seesuguse olukorra võimalikkust kinnitab ka Chr. H. Schlegel

(27, lk. 314): "Üks või teine suguvend toob talle /= kupjale/ vahel ka kingitusi, et ta temale härra teadmata tööpäeva kingiks või teda kuidagi teisiti säästaks.") Pealkirjaks võiks olla "Et võiksin võsas magada". Kõik nad on erinevad laulud, ainult teema on sama.

Siinsete teemade ringi kuulub ka "Naised toovad kupjale meelehead", et mehi karistusest lunastada: hani all hõlma ja lauk lammas vankril (33, nr. 153). Ergo: rühm samateemalisi laule - kupjale antakse meelehead soodustuste saamiseks.

"Laisk tööle, nobe tantsima" (Ant. lt. 1652).

1. Peretütar on laisk: kui kuuleb koodihäält, siis poeb põhku; kui kuuleb pillihäält, siis läheb tantsima.

Siin puudub peretütre ja vaeslapse vastandamine.

2. Peretütred söövad head, siiski silmist kui seenetanud. Kui kuulevad rehehäält, siis poevad nurka. Vaeslapsed, kui kuulevad rehehäält, siis tõttavad tööle.

Peretütre ja vaeslapse vastandamine on, puudub aga tantsima minek.

On täiesti võimalik nende variantide kuulumine ühte tüüpi, aga kas arhetüüp sisaldab peretütre ja vaeslapse vastandamist? Või milline ta üldse on? Muidugi saab sellegi suurema materjali põhjal kindlaks teha.

"Põlvist põdema" (Ant. lt. 2986) pole hea nimetus, sest ei ole teada, kes põdema hakkas; parem on muidugi "Haige noorik", sest juttu on ju nooriku haigusest. See on omaette humoristlik naiste laul, nükkega vihje noore abielumehe teadmatusele ja abitusele.

"Mustad mundrisse" (Ant. lt. 1067) on pandud "Teekäigu- ja sõidulaulude" hulka. Tekst sellele sisule ei vasta. Siin üteldakse: paneme mustad mundrisse, pole aga öeldud, milleks. Hämmastab järgmisesisuline kommentaar: "Lauluna haruldasepoolne". Tuleb arvata, et tegemist on fragmendiga. Juhatatakse ka lt. 1071 juurde ("Tore sõit"). Seal pole aga eelmisest sisust midagi. Õige koht oleks sel variandil pulmalaulude juures (vt. 2369₂), seal on näidatud ka sõidu otsatarve: minnakse pruudi järele. Var. 2369₁ on aga segane, puuduks nagu lõpp.

Et laul tekib tervikuna, selgub ka setude juhuimprovvisatsioonidest, mida iga soovija võib kohapeal praegugi kuul-

da. Asja ei muuda see, kas tekkinud improvisatsioon lühemaks või pikemaks ajaks püsima jääb või tekkimise järgselt kohe kaob. Seepärast tuleb tüübi määramisel üles otsida ikka terviktekst. Rida laule või laulude gruppe on üsnagi tihti üksteisesse põimunud, nende lahtiharutamise on küllaltki suur vaev. Vahel jäävadki mõned laulude temaatilised rühmad kaunikesti küsitavaks, nõuavad otse detailset uurimist. Niisuguseid rühmi on lauludes laulust, vähem pulma- ja tähtpäevalauludes. Ei ole kerge otsustada, kas laul on hargnenud või samal või ligidasel teemal tekkinud. Afiinsust on tunnetanud juba Hella Vuolijoki, kui ta ütleb (37, lk. 4): "Assotsiatsiooni teel liugneb lauliku peas sündinud ridasid ühest laulust teise, nii koguneb ühe aine ümber teistendite alalõpmata liikuva kuju kaudu suur hulk sellele ainele lähedal seisvaid motiivisid."

Hädavajalik on selgitada ligemalt laulude bioloogiat, see on struktuuri ja elutingimusi mitmesuguses keskkonnas. Ülesanne on muidugi raske ja vastutusrikas ning moodustab ühe lõivu, mis on eesti rahvaluuleteadusele veel maksmata. Kes seda peab tegema? On vaja monograafilisi uurimusi, ennekõike aga tüpoloogiat alalt.

Paralleelselt tüübistamisega (mida samuti ülikoolis tehakse) on üliõpilaste abiga jätkatud tüpoloogilisi uurimusi ning ka kaardistamist. See kõik moodustab vajaliku eelduse täielikuks tüpologiseerimiseks. Ja just noorusele, nendele, kes meilt ohjad üle võtavad, seda, mida me siin ikka teeme, vaja ongi.

Jääb soovida, et vähemalt noorte tegu ja tahe tõstaks paigast kivi, milleks meil siin jaks puudus!

K a s u t a t u d k i r j a n d u s

1. А н и к и н В. Возникновение жанров в фольклоре. (К определению понятия жанра и его признаков.) - Русский фольклор X. М.-Л. 1966, с. 28 - 42.
2. Eesti rahvalaule viisidega V. Koostanud Herbert Tampere. Tallinn 1965.
3. Eesti rahvalaulud. Antoloogia. I - IV. Toimetanud Ü. Tedre. Tallinn 1969 - 1974.

4. Eesti rahvalaulud dr. Jakob Hurda ja teiste kogudest. Esimene köide. Tartu 1926.
5. Eesti rahvalaulud dr. Jakob Hurda ja teiste kogudest. Teine köide. Tartu 1932.
6. K a l l a s , O. Die Wiederholungslieder der estnischen Volkspoesie I. Akademische Abhandlung. Helsingfors 1901.
7. K o k a m ä g i , H. Kahe Kuusalu lauliku Els Mikiveri ja Ann Tootseli laulurepertuaari võrdlus. - Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, vihik 47. Tartu 1957, lk. 57 - 71.
8. K o k a m ä g i , H. Kuusalu laulik Mai Kravtsov. - "Keel ja Kirjandus" 1971, nr. 1, lk. 13 - 19.
9. K o l k , U. Rahvalauluvariandi mõistest. - "Keel ja Kirjandus" 1959, nr. 2, lk. 65 - 73.
10. K r o h n , K. Muinaisrunoja laulusta, surusta, lemmast. Perussäkeisiinsä palauttaa yrittänut Kaarle Krohn. - Ruususarja VI. Porvoo 1920.
11. K r o h n , K. Kalevalankysymyksiä I. Helsinki 1918.
12. K r o h n , K. Die folkloristische Arbeitsmethode. Oslo 1926.
13. K r o h n , K. Laula, suukene! - Album M. J. Eiseni 70. sünnipäevaks. Tartu 1927, lk. 19 - 27.
14. K r o h n , K. Suomen muinaisrunoja. Kertovaisia. - Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 184. Helsinki 1930.
15. K r o h n , K. Kalevalan kertomatarunojen opas. - Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 192. Helsinki 1932.
16. K u n d e r , J. Eesti vanemad laulikud. Viljandi 1890.
17. K õ i v a , O. Kihnu rahvalaulikutest. - Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, vihik 159. Tartu 1964.
18. K õ i v a , O. Kihnu regivärsilise rahvalaulu funktsiooni ja esitamiskiisi küsimustest. - Paar sammukest eesti kirjanduse ja rahvaluule uurimise teed. Uurimusi ja materjale II. Tartu 1961, lk. 262 - 294.
19. L a u g a s t e , E. Loenguid eesti rahvaluule üldkursusest. Tartu 1965.
20. L a u g a s t e , E. Lisandusi regivärsi tüpoloogiale. - Läänemeresoomlaste rahvakultuurist. Tallinn 1970, lk. 138 - 168.

21. Laugaste, E. Rahvalaulik eesti rahvatraditsioonis. - Emakeele Seltsi aastaraamat XVIII. Tallinn 1972, lk. 235 - 262.
22. Neus, H. Ehtnische Volkslieder. Urschrift und Übersetzung. I - III. Reval 1850 - 1852.
23. Pino, V. Laulurühma "Kubjas ja teomees" tüpoloogilistest suhetest. - Eesti rahvaluulest. Tallinn 1964, lk. 35 - 51.
24. Rantasaalo, A. V. Der Ackerbau im Volksaberglauben der Finnen und Esten mit entsprechenden Gebräuchen der Germanen verglichen. I - V. FFCcommunications 30 - 31 (1919), 32 (1920), 55 (1924).
25. Rütteil, I. Rahvalauluterminoloogia probleeme. - "Keel ja Kirjandus" 1969, nr. 2, lk. 97 - 103.
26. Saaksin ma saksa sundijaks. - Uurimusi eesti regivärsi ja rahvajutu alalt I. Toimetanud E. Laugaste. Tallinn 1976.
27. Schlegel, Chr. H. J. Reisen in mehrere russische Gouvernements in den Jahren 178^t, 1801, 1807 und 1815. Meiningen 1819.
28. Sokolov, J. Folkloori olemus ja folkloristika historiograafia. Tartu 1947.
29. Tampere, H. Eesti rahvaviiside antoloogia I. Tallinn 1935.
30. Tampere, H. Eesti rahvalaule viisidega I. Tallinn 1956.
31. Tampere, H. Eesti rahvalaule viisidega V. Tallinn 1965.
32. Tetre, Ü. Tähelepanekuid regivärsilise rahvalaulu tüpoloogiast. - Eesti rahvaluulest. Tallinn 1964, lk. 7 - 34.
33. Vana kannel. Täieline kogu vanu Eesti rahvalaulusid. Välja annud dr. Jakob Hurt. Tõine kogu. Tartu 1886.
34. Vana kannel III. Kuusalu vanad rahvalaulud I. Toimetanud H. Tampere. Tallinn 1938.
35. Vana kannel IV. Karksi vanad rahvalaulud I. Toimetanud H. Tampere. Tartu 1941.
36. Vanavara vallast. - Õpetatud Eesti Seltsi Kirjad I. Tartu 1932.
37. Volijoki, H. Sõja laul. Tallinn 1915.

38. Z e l e n i n , D. Russische (Ostslavische) Volkskunde. Berlin und Leipzig 1927.

L ü h e n d i d

- Ant = Antoloogia = Eesti rahvalaulud. Antoloogia. I - IV. Toimetanud Ü. Tedre. Tallinn 1969 - 1974.
- ERL = Eesti rahvalaulud dr. Jakob Hurda ja teiste kogudest. Esimene köide. Tartu 1926; Teine köide. Tartu 1932.
- KILT = K u t t i , S., L o o r i t s , O., T a m p e r e , H., Valimik eesti rahvalaule. Tartu 1935.
- N = N e u s , A., Ehstnische Volkslieder. Reval. I (1850), II (1851), III (1852).
- Veske = V e s k e , M. Eesti rahvalaulud I. Tartu 1879.

ОБ ОСНОВАХ ТИПОЛОГИЗАЦИИ ЭСТОНСКИХ
НАРОДНЫХ АЛЛИТЕРАЦИОННЫХ ПЕСЕН

Э.Лаугасте

Резюме

В связи с интенсивной подготовкой к публикации текстов древних эстонских аллитерационных стихов на повестку дня ярко выступают два вопроса как теоретического, так и практического характера:

- 1) текстология, то есть редактирование и подготовка к изданию песенных текстов;
- 2) типологизация самих песен.

Если публикация должна осуществляться по типологическому принципу, то вполне естественно, что варианты любого песенного типа (постоянство одного и того же тематического вида) должны размещаться бок о бок, образуя вместе один общий типовой разряд. Однако не случайно в изданиях даже последнего времени обнаруживается, что явные варианты по той или иной причине приведены врозь, для них созданы и новые видовые ка-

тегории, чем значительно затрудняется ориентировка в материале. Разъединение вариантов производится, по-видимому, на основе случайных признаков.

Необходимо же придерживаться следующих основных правил:

1) видовые тематические варианты нельзя разобщать. И это несмотря даже на их возможно различную функциональную роль, поскольку учитывать следует целостность песенного вида;

2) нельзя определять типы песен на основе фрагментов;

3) главное в народной песне — это содержание, а образность — средство, подчеркивающее все существенное содержание, способствующее эстетическому эффекту всего целого. Не последнее место занимает и сама личность исполнителя, воплощающая в себе ту силу, которая с помощью всех имеющихся средств позволяет достичь преследуемую цель. Вот почему первоочередная задача типологизации — разобраться в существе содержания.

Есть некоторые критерии, которые помогают осуществить типологизацию корректно. Вот они: 1) фазовость; 2) стереотипность; 3) песенная структура; 4) образы; 5) функциональность; 6) ситуация; 7) кем и как текст записан, учитывая требуемые предпосылки соответственного лица; 8) певец-исполнитель; 9) воздействие традиции; 10) влияние формальных качеств народных песен на художественное творчество поэтов.

В каждой народной песне содержатся некоторые более менее постоянные строки или группы стихов, свойственные только одному определенному виду песен (стихи-ядра), наличие которых позволяет установить принадлежность к какому-то песенному типу.